

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

**Vztah k Bohu a člověku v životě a díle svaté Terezie z Lisieux
a Friedricha Nietzsche**

Bakalářská práce

Autor: Andrea Novotná
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Náboženská výchova
Vedoucí práce: ThLic. David Bouma, Th.D.



Zadání bakalářské práce

Autor: Andrea Novotná

Studium: P13497

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Náboženská výchova

Název bakalářské práce: **Vztah k Bohu a člověku v životě a díle svaté Terezie z Lisieux a Friedricha Nietzsche**

Název bakalářské práce AJ: The relation to God and human in the life and work of Saint Therese of Lisieux and Friedrich Nietzsche

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zaměřuje na život a dílo svaté Terezie z Lisieux a Friedricha Nietzsche. Všímá si jejich osobnosti, vzdělání, místa ve společnosti 19. století a jejich vnímání Boha. Na základě srovnání těchto osobností a jejich díla stojí hypotéza, že vztah k Bohu u těchto dvou extrémně odlišných avšak významných osobností ovlivnil jejich mezilidské vztahy a celkový pohled na společnost.

Terezie z Lisieux: Dějiny duše, Vstupuji do života Conrad de Meester: Malá cesta Terezie z Lisieux
Friedrich Nietzsche: Antikrist, Tak pravil Zarathustra, Mimo dobro a zlo; Lidské, příliš lidské

Garantující pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: ThLic. David Bouma, Th.D.

Oponent: ThLic. Petr František Burda, Th.D.

Datum zadání závěrečné práce: 25.11.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením ThLic. Davida Boumy Th.D. samostatně a uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 10. 4. 2017

Anotace:

NOVOTNÁ, Andrea. *Vztah k Bohu a člověku v životě a díle svaté Terezie z Lisieux a Friedricha Nietzsche/Bakalářská práce*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce.

Tato bakalářská práce se zaměřuje na život a dílo svaté Terezie z Lisieux a Friedricha Nietzsche. Všímá si jejich osobnosti, vzdělání, zkušeností, místa ve společnosti 19. století a jejich vnímání Boha. Na základě srovnání svaté Terezie a filozofa Nietzscheho stojí hypotéza, že jejich vztah k Bohu ovlivnil jejich mezilidské vztahy a celkový pohled na společnost. Svatá Terezie z Lisieux, karmelitánská řeholnice a myslitel Friedrich Nietzsche, jsou extrémně rozdílné osobnosti žijící ve stejné době. Jejich srovnání nám poskytne zajímavé svědectví o jejich osobnosti a stavu tehdejší společnosti. Na základě popisu jejich života uvidíme nejen kontrast, ale také sjednocení protikladných postojů. Ve své práci jsem se zaměřila na východiska plynoucí z těchto postojů, a došla jsem k závěru, že inspiraci pro duchovní život mohou křesťané v současnosti nalézt jak u svaté Terezie z Lisieux, tak u Friedricha Nietzscheho.

Bakalářská práce je vypracována komparativní metodou – srovnáním děl výše uvedených osobností a několika monografií. Vzhledem k tématu, které pracuje s informacemi z minulosti, lze tuto práci zařadit do sféry historie, teologie a filozofie, částečně i psychologie.

Klíčová slova: 19. století, křesťanství, filozofie, spiritualita, člověk

Annotation:

NOVOTNÁ, Andrea. *The relation to God and human in the life and work of Saint Therese of Lisieux and Friedrich Nietzsche/Bachelor Degree Thesis*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2017. Bachelor Degree Thesis.

This Bachelor Degree Thesis pays attention to the life and work of Saint Therese of Lisieux and Friedrich Nietzsche. It deals with their personality, education, experience, their place in the society of 19. century and their perception of God. On the basis of comparison of Saint Therese and philosopher Nietzsche stands my hypothesis that their relation to God impacted their interpersonal relations and general view on society. Saint Therese of Lisieux, nun of Carmel, and thinker Friedrich Nietzsche are extremely different figures living in the same time of history. Their comparison gives interesting evidence of their personalities and state of society at that time. On the basis of delineation of their life we can see not only a contrast but also unification of their opposite stances. In my work I concentrated on solutions resulting from these stances and came to the conclusion that the Christians can find inspiration for their spiritual life in Saint Therese of Lisieux as well as Friedrich Nietzsche.

This Bachelor Degree Thesis is worked out by comparative method – by comparison of writings the above mentioned personalities and using monographs. With regard of working with information from the past, this thesis could be classified in history, theology and philosophy, partly psychology too.

Key words: 19. century, Christianity, philosophy, spirituality, human

OBSAH

Úvod	7
1. Život svaté Terezie z Lisieux	
1. 1. Dětství a dospívání	10
1. 2. Vstup na Karmel	12
1. 3. Život v klášteře	14
1. 4. Nemoc a smrt	15
1. 4. 1. Blahořečení a kanonizace	16
2. Život Friedricha Nietzscheho	
2. 1. Dětství a dospívání	16
2. 2. Profesor v Basileji	18
2. 3. Filozofické působení	19
2. 3. 1. Tak pravil Zarathustra	21
2. 3. 2. Antikrist	22
2. 4. Nemoc a smrt	24
3. Vztah k Bohu u Terezie z Lisieux	
3. 1. Malá duchovní cesta jako prostředek komunikace s Bohem	25
3. 2. Celopal milosrdné Lásce	26
4. Vztah k Bohu u Friedricha Nietzscheho	
4. 1. „Bůh je mrtev!“	28
4. 2. Skrytá spiritualita a inspirace buddhismem	30
5. Vztah k člověku u Terezie z Lisieux	
5. 1. Láska jako životní poslání	33
5. 2. Přímluvná modlitba	36
6. Vztah k člověku u Friedricha Nietzscheho	
6. 1. Koncepce nadčlověka	37
6. 2. Nietzsche, jeho rodina a přátelé	38
7. Srovnání a odkaz pro křesťany 21. století	
7. 1. Odkaz svaté Terezie z Lisieux	40
7. 2. Odkaz Friedricha Nietzscheho	41
Závěr	43
Seznam použité literatury	44
Seznam doplňkové literatury	45

Úvod

Téma bakalářské práce je věnováno dvěma významným osobnostem 19. století. První z nich je svatá Terezie z Lisieux, někdy též jmenovaná jako svatá Terezie od Dítěte Ježíše a svaté Tváře, nebo familiárně „Terezička.“ Druhou významnou postavou je filozof, filolog a spisovatel Friedrich Nietzsche.

V této práci se zabývám problémem, jak v jejich dílech a životech vzájemně souvisí vztah k Bohu a člověku, a jakým způsobem mohou z jejich odkazu čerpat křesťané v 21. století. V bakalářské práci tak chci dokázat tři hypotézy: 1) že přístup k Bohu u svaté Terezie a Nietzscheho byl ovlivněn jejich životními zkušenostmi, 2) že jejich vztah k Bohu ovlivňoval jejich mezilidské vztahy, 3) že životní filozofií obou osobností se mohou inspirovat i křesťané v 21. století

Terezie byla věřící dívka, řeholnice v řádu karmelitánek, mystička. Dostalo se jí mimořádné výsady, když ji svatý papež Jan Pavel II. roku 1997 udělil, jako čtvrté ženě v dějinách, titul „učitelka církve.“ Terezie od dětství toužila po klášterním životě a víra v Boha ji provázela až do smrti. I v nejtěžších chvílích, kdy bojovala se smrtelnou chorobou a psychickým i duchovním vyčerpáním, nepřestala vkládat naděje do Boha.

Naopak Nietzsche vstoupil do dějin coby kritik církve a náboženství. Ač byl jeho otec protestantským pastorem a on sám se jako mladík krátce věnoval studiu teologie, málokterý filozof choval k náboženství větší odpor. Nietzscheův život byl plný horlivého studia a práce, byl však také poznamenán komplikovanou povahou a zdravotními problémy, které nakonec vedly k nervovému zhroucení. Napsal mnoho knih, ve kterých se věnoval nejen náboženství, ale i filozofii, umění či historii. Zvláště úderným protikřesťanským dílem je *Antikrist*. Veřejnost však spíše zná jeho nejcitovanější knihu *Tak pravil Zarathustra*.

Svatá Terezie z Lisieux a Friedrich Nietzsche. Svatá žena versus ateista. Je možné postavit vedle sebe větší kontrast? Mají tyto osobnosti vůbec něco společného? Jsem si jistá, že ano. Už jen hlavní problém ve kterém se neshodnou, tj. Bůh, představuje zajímavý odrazný můstek pro studium. Pro Terezii je Bůh samozřejmou součástí života. Pro Nietzscheho Bůh zemřel. Než však zemřel, musel žít. Jaký byl Bůh, ve kterého věřil Nietzsche? Jaké atributy mu připisoval, že se rozhodl jej pohřbít? Porovnávat osobnosti, které měly výrazný vliv na duchovní život své doby, je zajímavé. Jak svatá Terezie, tak Friedrich Nietzsche žili v převratných časech.

V 19. století docházelo k výrazným společenským změnám. Možnosti dopravy zrychlily mobilitu. Města se potýkala s nárůstem populace. Lidé opouštěli práci v zemědělství a začínali pracovat v industriální sféře. Objevy na poli vědy, techniky a lékařství posouvaly hranice poznání. Zcela revoluční byla Darwinova evoluční teorie. Lidé se dostávali do konfrontace s tím, co dosud věděli, v co věřili. Ke skepticismu došlo i v oblasti náboženství. Církev prodělávala krizi. Její autority nedokázaly adekvátně reagovat na měnící se společenskou situaci a na otázky, které pokládala věda. Lidé si uvědomovali sílu, kterou církev disponovala, a její provázanost se státní mocí. V důsledku sociálních změn, kdy lidé toužili po osvobození z područí aristokracie, docházelo k odvrácení i od církve. Nejvýraznějším symbolem změn v mocensko-církevním řádu byl zánik Církevního státu roku 1870. Do měnící se společnosti se v Německu roku 1844 narodil Friedrich Nietzsche. Roku 1873 přichází ve Francii na svět Terezie Martinová. I když je dělila téměř tři desetiletí, jejich srovnání má smysl. Nietzsche začal svou publikační činnost mimo akademické kruhy až roku 1872, kdy vydal spis *Zrození tragédie z ducha hudby*.

Popsané téma jsem si vybrala proto, že mám k oběma osobnostem vztah. Svatá Terezie z Lisieux pro mě představuje vzor důvěry. Líbí se mi její bezprostřední přístup k Bohu. Vnímá Boha jako milosrdného průvodce, shovívavého k jejím slabostem. Neznamená to však, že by vůči Bohu neměla bázeň nebo rezignovala na duchovní zdokonalování. Naopak. Terezie měla krátký, ale rozhodně ne snadný život. V situacích, kde by se lidé bez víry hroutili, Terezie se přimkla k Bohu s důvěrou. Věřila, že Bůh vždy jedná jako dobrý rodič – chce pro své dítě to nejlepší, i když ono zatím nechápe souvislosti. Tereziina spiritualita mi pomáhá zvláště v obtížných chvílích, kdy připomínka její dětské odevzdanosti posiluje i mou víru.

Friedrich Nietzsche pro mě představuje rebela, průkopníka kritického myšlení, mistra rétoriky. Jeho knihy jsou živé, plné emocí, a nelze si nevšimnout, že to byl skvělý znalec lidské psychiky. Navzdory tomu je však pochopení Nietzscheho filozofie poměrně složité. Nietzsche se na svět se dívá z různých úhlů, často vyvrací sám sebe, hojně používá ironii. Obratně pracuje se slovy a metaforami. Jako jeden z prvních si uvědomil rozdíl mezi tím, jaká je skutečnost doopravdy, a tím, jak skutečnost popíšeme. Můžeme ho označit za ideového otce filozofie dekonstrukce, která se rozvinula ve 20. století.

V českém prostředí se tématu Friedricha Nietzscheho a jeho vztahu k Bohu věnoval Tomáš Halík¹ a Jiří Pechar.² Životu Terezie z Lisieux a jejímu duchovnímu životu se věnoval Guy Gaucher³ i Conrad de Meester.⁴

Bakalářskou práci jsem napsala pomocí komparativní metody. Přečetla a porovnála jsem spisy jak Terezie z Lisieux, tak Friedricha Nietzscheho. Pomohly mi také dvě monografie. Jmenovitě se jedná o tato díla: *Autobiografické spisy (Dějiny duše)*, *Vstupuji do života*, *Malá cesta Terezie z Lisieux*, *Životopis Terezie z Lisieux*, *Antikrist*, *Tak pravil Zarathustra*, *Mimo dobro a zlo a Lidské, příliš lidské*.

Bakalářská práce je členěna do sedmi kapitol. V prvních dvou kapitolách najdeme životopis svaté Terezie z Lisieux a Friedricha Nietzsche. Třetí kapitola popisuje Tereziin vztah k Bohu. Čtvrtá kapitola hovoří o stejném tématu u Friedricha Nietzscheho. Pátá kapitola nás seznamuje se vztahem Terezie z Lisieux k člověku a společnosti. Šestá kapitola popisuje tuto problematiku u Nietzscheho. V sedmé kapitole podávám závěr zkoumání, kde na základě porovnání těchto dvou osobností potvrdím výše zmíněné hypotézy.

¹ Srov. HALÍK, Tomáš. *Vzýván i nevídan: evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství*. 1.vyd. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 81-109. JANDOUREK, Jan a Tomáš HALÍK. *Tomáš Halík: ptal jsem se cest*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997. Rozhovory (Portál). s. 271 – 274.

² PECHAR, Jiří. *Otázky Nietzscheho myšlení*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2012. 1.vyd.

³ GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux: (1873-1897)*. 2.vyd. Přeložil Jana ŠVANCAROVÁ, přeložil Anděla JANOUŠKOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství).

⁴ DE MEESTER, Conrad. *Malá cesta Terezie z Lisieux*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012.

1. Život svaté Terezie z Lisieux

1. 1. Dětství a dospívání

Terezie se narodila 2. ledna 1873 v Alençonu, městě ve francouzské Normandii. Jejím otcem byl Louis Martin, matkou Zélie Martinová, rozená Guéřinová. Zajímavá, i když pro naši práci okrajová, je skutečnost, že Tereziini rodiče byli v říjnu roku 2015 papežem Františkem svatořečeni.⁵

Terezie se narodila do početné rodiny, které se však nevyhnula dětská úmrtí.⁶ Byla nejmladší z pěti sester.⁷ Rodina to byla velmi zbožná, avšak ne fanatická. V té době ještě stále představovala křesťanská víra základní pilíř společnosti, i když, jak jsem zmínila v úvodu, na některých místech už se začínal naklánět. Martinovi žili klasickým zbožným životem bez bigotních výstřelků. K jejich stylu života, kromě pravidelné účasti na mších, patřila také zábava. Dodržovali však posty a církevní svátky, projevovali dobré skutky almužny a pečovali o harmonický rodinný život.⁸ Z raného dětství malé Terezky máme svědectví z dopisů její matky Zélie, ale i sama Terezie ve své knize vzpomínek, kterou napsala na příkaz matky představené v klášteře, píše o dětství ve velmi pozitivním duchu: „Bohu se zalíbilo obklopovat mě po celý můj život láskou. Mé první vzpomínky jsou poznamenány úsměvy a nejněžnějším laskáním!“⁹ Vzpomíná však také na dětskou tvrdohlavost, která se projevila například tehdy, když jí maminka nalákala, že Terezku odmění za to, když políbí zem.¹⁰ O malé Terezii píše její matka Zélie v jednom z dopisů takto: „Co se týká toho malého slídila, člověk dost dobře neví, jak to s ním dopadne. Je to tak maličké, tak potřeštěné! Je inteligentnější než Celina, ale mnohem méně mírná, a hlavně je skoro nepřekonatelně tvrdošíjná. Přesto má zlaté srdce, je velice mazlivá a velice upřímná. Je zajímavé ji vidět, jak běhá za mnou, aby se mi vyzpovídala.“¹¹

⁵ Srov. MLÉČKA, Ondřej. (2015): *Během synody budou svatořečeni rodiče sv. Terezie z Lisieux*. Dostupné z: <<https://www.cirkev.cz/archiv/150629-behem-synody-budou-svatoreceni-rodice-sv-terezie-z-lisieux>>. Cit. 3. 4. 2017

⁶ Srov. GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux: (1873-1897)*. 2.vyd. Přeložil Jana ŠVANCAROVÁ, přeložil Anděla JANOUŠKOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 11.

⁷ Srov. tamtéž s. 11-13.

⁸ Srov. tamtéž s. 19.

⁹ TEREZIE. *Autobiografické spisy: dějiny duše*. 1.vyd. Přeložil Terezie BRICHTOVÁ. 1.vyd. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. Karmelitánská spiritualita (Nakladatelství Tiskárny Vimperk). s. 21.

¹⁰ Srov. tamtéž s. 27.

¹¹ Srov. tamtéž s. 25.

V jiném dopise pak zmiňuje i Tereziino zvláštní přání matčiny smrti, které však můžeme chápat dětsky bezelstně.¹²

Terezie je vychována v křesťanské oddanosti a pokoře, zároveň je to však zvědavá duše, která má zájem o lidi a svět. Zdá se být stejnou měrou rozjímavá jako otevřená, ukázněná i hravá. Od raného dětství také Terezie cítí touhu po duchovním životě a bere to velmi vážně.¹³ V *Autobiografických spisech (Dějínách duše)* Terezie vyzdvihuje důležitou roli, kterou v jejím životě sehrála rodina a rodičovské vedení: „Při své povaze, kdyby mě byli vychovávali nectnostní rodiče, byla bych se stala hodně zlou a snad bych se byla zahubila. Ale Ježíš bděl nad svou malou snoubenkou. Měla jsem sebelásku, ale také lásku k dobru. Proto jakmile jsem začala vážně přemýšlet, stačilo, aby mi řekli, že něco není dobré, a už jsem neměla chuť, aby mi to museli opakovat podruhé. Měla jsem kolem sebe jen dobré příklady, a přirozeně jsem je chtěla následovat.“¹⁴

Do života Terezie i celé rodiny však citelně zasáhne smrt matky Zelie Martinové 28. srpna roku 1877. Důvodem je rakovina. Terezii je v době této smutné události teprve čtyři a půl roku. Událost nese na první pohled statečně, ale v duši velice trpí. Matka pro ni byla důležitou osobou a po jejím odchodu si malá Terezie vybírá „novou matku,“ starší sestru Pavlínu.¹⁵ Pavlína, která se později také stane karmelitánskou řeholnicí, byla pro Terezii vzorem: „Byla jsem velmi hrdá na své dvě velké sestry, ale mým dětským ideálem byla Pavlína.“¹⁶

Tereziina povaha se citelně změní: „Musím vám říci, milá matko, že po mamčině smrti se má šťastná povaha úplně změnila. Já, tak živá a sdílná, jsem se stala bojácnou, mírnou, přecitlivělou. Stačil pohled, abych se rozplakala, nikdo se se mnou nesměl zabývat, abych byla spokojená. Nemohla jsem snést společnost cizích lidí a nenacházela jsem už veselost jinde než v rodinném soukromí.“¹⁷

¹² Srov. tamtéž s. 21.

¹³ Srov. GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux: (1873-1897)*. 2.vyd. Přeložil Jana ŠVANCAROVÁ, přeložil Anděla JANOUŠKOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 20.

¹⁴ TEREZIE. *Autobiografické spisy: dějiny duše*. Přeložil Terezie BRICHTOVÁ. 1.vyd. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. Karmelitánská spiritualita (Nakladatelství Tiskárny Vimperk). s. 28.

¹⁵ Srov. tamtéž s. 34.

¹⁶ Srov. tamtéž s. 23.

¹⁷ Srov. tamtéž s. 37.

Naštěstí je tu otec Louis Martin, který zpola osiřelým sestrám věnuje lásku a péči. Terezie na něj vzpomíná s vřelým citem.¹⁸ Rodina bez matky se musí adaptovat na nové podmínky. K zásadnímu rozhodnutí dojde v listopadu 1877. Louis Martin se s dcerami stěhuje do města Lisieux, kde bydlí rodina jeho zesnulé manželky – Guérinovi. Terezie poznává nový život ve společenství tety, strýčka a sestřenic, a začíná navštěvovat školu.¹⁹ V roce 1882, když je Terezii devět let, přichází další ztráta – sestra Pavlína se rozhodne vstoupit do karmelitánského řádu v Lisieux. Terezie nechápe, co to znamená, ale jedno ví jistě – čeká ji další bolestné loučení: „Nevěděla jsem, co je to Karmel, ale pochopila jsem, že Pavlína mě opustí a vstoupí do kláštera.“²⁰ Smutek potlačuje a nechává si vysvětlovat, co se vlastně děje. Zde dojde k zesílení dojmů, které v nitru Terezie chovala už od raného dětství – ozve se silná touha být nablízko Ježíši Kristu: „Potom jste mi vysvětlovala život na Karmelu a zdál se mi velice krásný! Když jsem si v duchu probírala to, co jste mi řekla, cítila jsem, že Karmel je ta poušť, kam Pán Bůh chce, abych se také šla skrýt... Pocítila jsem to tak silně, že jsem neměla v srdci sebemenší pochybnost. Nebyl to sen dítěte, které se nechává unášet, byla to jistota o Božím volání. Chtěla jsem jít na Karmel ne kvůli Pavlíně, ale jenom kvůli Ježíši.“²¹

1. 2. Vstup na Karmel

Po odchodu sestry Pavlíny do karmelitánského kláštera, ke kterému došlo v říjnu 1882, se u Terezie rozvine dlouhodobá a nepříjemná fyzická choroba.²² V rodině panují vážné obavy o její zdraví. Sama Terezie líčí příčiny nemoci takto: „Nemoc, která mě postihla, jistě pocházela od zlého ducha. Byl rozlíčen, že jste vstoupila na Karmel.“²³ Z nemoci, kterou bychom dnes mohli klasifikovat jako nemoc psychosomatického původu,

¹⁸ Srov. tamtéž s. 37-39.

¹⁹ Srov. GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux: (1873-1897)*. 2. vyd. Přeložil Jana ŠVANCAROVÁ, přeložil Anděla JANOUŠKOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 28-35.

²⁰ TEREZIE. *Autobiografické spisy: dějiny duše*. 1. vyd. Přeložil Terezie BRICHTOVÁ. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. Karmelitánská spiritualita (Nakladatelství Tiskárny Vimperk). s. 58.

²¹ Srov. tamtéž s. 59.

²² Srov. GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux: (1873-1897)*. 2. vyd. Přeložil Jana ŠVANCAROVÁ, přeložil Anděla JANOUŠKOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 38-39.

²³ TEREZIE. *Autobiografické spisy: dějiny duše*. 1. vyd. Přeložil Terezie BRICHTOVÁ. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. Karmelitánská spiritualita (Nakladatelství Tiskárny Vimperk). s. 61.

se Terezie uzdraví nejen díky péči blízkých, ale zásadní důvod přičítá zázračnému úsměvu Panny Marie.²⁴ Terezie se postupně vrací zpět do normálního života a vrací se do školy. Dne 8. května 1884 Terezie Martinová předstupuje k prvnímu svatému přijímání a popisuje to velmi cituplně.²⁵ Pokračuje v prohlubování duchovního života formou biřmování a četných duchovních cvičení. Terezie je silně duchovně vnímavá, ale její neobvyklá povaha ji činí potíže ve škole. Když její starší sestry školu opustí, je Terezie mezi cizími dívkami tak nešťastná, že se Louis Martin rozhodne nechat ji v domácím vyučování.²⁶

V říjnu 1886 dochází k dalšímu zlomu – na Karmel odchází i druhá sestra Marie a k odchodu do kláštera – tentokrát klarisek – se rozhodne i Leonie. Terezie zůstává s Celinou a otcem doma. Stále silněji touží po řeholním životě, i když uznává jeho obtížnost.²⁷ Zásadním momentem je událost, ke které dojde o Vánocích 1886.²⁸ Od té doby je Terezie duchovně proměněná a odhodlaná žít jako řeholnice.

Cítí k tomu dispozice a poslání: „Pán Bůh mi dal milost, že jsem poznala svět jen natolik, abych jím pohrdala a vzdalovala se od něho.“²⁹ Se svým plánem seznamuje otce a musí překonat i nesouhlas strýce Isidora. V cestě horlivé dívky stojí i superior Karmelu v Lisieux, P. Dellatroëtte. Ten nakonec Terezii odkazuje na biskupa Hugonina v Bayeux. Když ani ten nevyjádří jasné stanovisko, je Terezie odhodlaná svěřit své přání samotnému papeži Lvu XIII.³⁰ Vstup na Karmel je těžkým bojem, který však nakonec dopadne pro Terezii příznivě. 1. ledna 1888 přichází k dívce zpráva, že byla přijata.³¹ Stane se tak oficiálně 9. dubna 1888.³²

²⁴ Srov. tamtéž s. 66-67.

²⁵ Srov. GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux: (1873-1897)*. 2 vyd. Přeložil Jana ŠVANCAROVÁ, přeložil Anděla JANOUŠKOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 45.

²⁶ Srov. tamtéž s. 47-51.

²⁷ Srov. tamtéž s. 54.

²⁸ Srov. tamtéž s. 54-55.

²⁹ TEREZIE. *Autobiografické spisy: dějiny duše*. 1.vyd. Přeložil Terezie BRICHTOVÁ. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. Karmelitánská spiritualita (Nakladatelství Tiskárny Vimperk). s. 71.

³⁰ Srov. GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux: (1873-1897)*. 2 vyd. Přeložil Jana ŠVANCAROVÁ, přeložil Anděla JANOUŠKOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 61-71.

³¹ Srov. tamtéž s. 73.

³² Srov. tamtéž s. 77.

1.3. Život v klášteře

Život v klášteře není snadný. Panují tam přísné podmínky včetně klauzury a striktní hierarchie. Byť jsou v klášteře už Tereziiny sestry Pavlína (nyní sestra Anežka od Ježíše) a Marie (Marie od Nejsvětějšího Srdce), panují zde jiné podmínky než přátelské rodinné prostředí. Matkou představenou je Marie Gonzaga, ke které si Terezie vypěstuje velkou důvěru.³³ Postupem času však zjišťuje, že matka představená je ve skutečnosti odměřená a přísná. Terezie ve svých *Autobiografických spisech* vnímá klášterní život takto: „Nalezla jsem takový řeholní život, jaký jsem si představovala. Žádná oběť mě neudivovala, a přece, má drahá matko, při svých prvních krocích jsem nalézala víc trnů než růží! Ano, utrpení mi podávalo náruč, a já jsem se do ní vrhala s láskou.“³⁴ Terezie projevuje notnou dávku sebezáporu, cvičí se ve ctnostech pokory a chudoby: „V tom období jsem si také zamilovala všechny předměty nejošklivější a nejméně pohodlné. Tak jsem měla radost, když mi byl odňat hezký džbánek z naší cely a místo něho jsem dostala velký džbán, celý otlučený.“³⁵ Terezie přijímá ústrky klášterního života s odevzdaností, která je pro ni typická: „Později, když se mi ukázala dokonalost, pochopila jsem, že mám-li se stát svatou, musím mnoho trpět, hledat stále to nedokonalejší a zapomínat na sebe. Tehdy jsem zvolala jako ve dnech svého dětství: Můj Bože, vybírám si všechno! Nechci být svatá jen napůl, nebojím se utrpení pro tebe, obávám se jen jedné věci: abych si neponechala svou vůli. Vezmi si ji, protože si vybírám všechno, co ty chceš!”³⁶

Terezie je také nucena vyrovnat se s psychickou nemocí otce a jeho umístěním v ústavu pro choromyslné.³⁷ Během starostí o jeho zdravotní stav bojuje s obtížemi života na Karmelu a připravuje se k přijetí věčných slibů. 24. září 1890 se Terezie Martinová stává karmelitánskou řeholnicí a přijímá jméno Terezie od Dítěte Ježíše.³⁸

Terezie pokračuje ve zdokonalování v duchovním životě, zvláště si oblíbí duchovní cvičení. Její život na Karmelu se mění co do zodpovědnosti, ale v zásadě zůstává stejný.

³³ Srov. GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux: (1873-1897)*. 2 vyd. Přeložil Jana ŠVANCAROVÁ, přeložil Anděla JANOUŠKOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 78-80.

³⁴ TEREZIE. *Autobiografické spisy: dějiny duše*. 1. vyd. Přeložil Terezie BRICHTOVÁ. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. Karmelitánská spiritualita (Nakladatelství Tiskárny Vimperk). s. 144.

³⁵ Srov. tamtéž s. 153

³⁶ Srov. tamtéž s. 30.

³⁷ Srov. GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux: (1873-1897)*. 2 vyd. Přeložil Jana ŠVANCAROVÁ, přeložil Anděla JANOUŠKOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 91.

³⁸ Srov. tamtéž s. 100-101.

Rytmus naruší smrt otce Louise Martina 29. července 1894. Do toho se přidají zdravotní komplikace a nejistota ohledně vstupu sestry Celiny na Karmel.³⁹ Na přelomu roku 1894/1895 přichází Terezie se spiritualitou „malé cesty.“⁴⁰ Během roku 1895 je Terezie, která vždy projevovala nadání v umělecké oblasti – ráda kreslila, hrála divadlo a dobře psala – požádána, aby napsala své vzpomínky na dětství.⁴¹ Také se v zápalu duchovní lásky odevzdá jako celopal Milosrdné Boží Lásce.⁴²

Téhož roku se také stane duchovní sestrou abbého Maurice Belliera – misionáře, který prosí Karmel o přímluvné modlitby pro své poslání.⁴³ Rok 1895 je pro Terezii plný duchovní angažovanosti. Události následujícího roku však další činnost této neobyčejné řeholnice výrazně zbrzdí.

1. 4. Nemoc a smrt

Dne 3. dubna 1896 večer, v den, kdy křesťané slaví Zelený čtvrtek, pocítí Terezie první projev tuberkulózy. Přijímá tuto skutečnost s klidnou myslí a odevzdaností. Věnuje se dál klášterním pracím, ale zhoršující se obtíže ji nakonec přinutí k lékařské prohlídce. Její stav je vážný.⁴⁴ Terezie nechce být druhým na obtíž, ale nakonec musí ustoupit zhoršujícímu zdraví. Postupně se stává slabší a slabší. Skončí upoutaná na lůžku. Zhoršuje se také její psychický stav a hlavně duchovní vnímavost. Prožívá „noc nicoty.“⁴⁵ V záblescích síly je však znát naděje v Boha: „Poslal mi tuto zkoušku až ve chvíli, kdy jsem měla sílu ji snášet.“⁴⁶ Terezie je velice statečná, i přes bolesti a útrapy Bohu věří: „Jobovo slovo: *I kdyby mě Bůh zabil, ještě bych v něho doufal*, uchvacovalo mě od mého dětství.“⁴⁷ Boj s tuberkulózou je ukončen 30. září 1897. Terezie umírá po utrpení s klidným srdcem a s láskou v srdci. Pohřeb se koná 4. října 1897.

³⁹ Srov. tamtéž s. 120-123.

⁴⁰ Srov. tamtéž s. 125-129.

⁴¹ Srov. tamtéž s. 130.

⁴² Srov. tamtéž s. 133.

⁴³ Srov. tamtéž s. 135.

⁴⁴ Srov. tamtéž s. 144-146.

⁴⁵ Srov. tamtéž s. 147.

⁴⁶ TEREZIE. *Autobiografické spisy: dějiny duše*. 1. vyd. Přeložil Terezie BRICHTOVÁ. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. Karmelitánská spiritualita (Nakladatelství Tiskárny Vimperk). s. 208.

⁴⁷ TEREZIE. *Vstupuji do života: poslední rozhovory*. 2. vyd. Přeložil Anděla MUZIKÁŘOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 50.

1. 4. 1. Blahořečení a kanonizace

Terezie se v komunitě sester neprojevovala výrazně. Její svatost byla skrytá. Přibližovala se k Bohu a velebila jeho slávu pomocí každodenních malých skutků služby, modlitby a sebezáporů. Tereziina vnitřní síla se markantně projevila v období nemoci.⁴⁸ Po její smrti nastane šíření jejích zápisků ve formě knihy, a mnoho lidí se cítí její spiritualitou a životem osloveno. Přidávají se i svědectví o zázracích. Po zdoluhavém kanonizačním procesu je Terezie od Dítěte Ježíše 29. dubna 1923 blahořečena a 17. května 1925 papežem Piem XI. svatořečena.⁴⁹

2. Život Friedricha Nietzscheho

2. 1. Dětství a dospívání

Friedrich Wilhelm Nietzsche se narodil 15. října 1844 v německém Röckenu u Lützeniu poblíž Lipska jako syn protestantského pastora Ludwiga Nietzsche a jeho ženy Franzisky Nietzsche, rozené Oehlerové. Měl o dva roky mladší sestru Elisabeth. V roce 1848 se narodilo další dítě, Ludwig Josef, ale ten ve svých letech zemřel. Prvorozený Friedrich byl v rodině přijat s nadšením. Jeho otec se o tom vyjádřil: „Ó, požehnaný říjne, v němž se v různých letech odehrály všechny důležité události mého života, to, co prožívám dnes, je však chvíle největší, nejnádhernější: mám pokřtít své dítě! Ó, blažený okamžiku, ó, báječná slavnost, ó nevýslovně svaté dílo, budiž mi požehnáno ve jménu Páně! V hlubokém pohnutí to vyslovuji: Nuže přineste roztomilé dítě, abych je zasvětil Pánu. Synu můj, Friedrichu Wilhelme, ať jsi takto na zemi jmenován na paměť mého královského dobrodince, na jehož narozeniny jsi přišel na svět.”⁵⁰ Ludwig byl emocionálně založený muž, o čemž svědčí i pozdější hodnocení samotného filozofa: „Můj otec byl jemný, laskavý a morbidní, jako bytost určená, aby jen prošla tímto světem – spíš dobrotivá vzpomínka na život, nežli život.”⁵¹ Nietzscheův poněkud mrazivý názor je ovlivněn matnými vzpomínkami na otce. Již v roce 1848 totiž Ludwig Nietzsche umírá a rodina se stěhuje do Naumburku nad Sálou, kde vyrůstá výhradně v ženské

⁴⁸ Srov. GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux: (1873-1897)*. 2 vyd. Přeložil Jana ŠVANCAROVÁ, přeložil Anděla JANOUŠKOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 189.

⁴⁹ Srov. tamtéž s. 192-94.

⁵⁰ FRENZEL, Ivo. *Friedrich Nietzsche*. Přeložil Růžena GREBENÍČKOVÁ. Praha: Mladá fronta, 1995. s. 11.

⁵¹ NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo: jak se stát, čím kdo jsme*. Olomouc: J.W. Hill, 2001. s. 15.

společnosti.⁵² Malý Friedrich trpí ve škole potížemi v kolektivu. Píše si deník, do kterého zaznamenává svoje myšlenky.⁵³ Najde si přítele Wilhelma Pindera, který na něj vzpomíná takto: „Jako malý chlapec se zaměstnával všelijakými hrami, které si vymýšlel, což svědčilo o čilém, vynalézavém a samostatném duchu. Stál také v čele všech her, udával k nim nová pravidla...Od nejranějšího dětství měl rád samotu a oddával se v ní svým myšlenkám, vyhýbal se společnosti a vyhledával krajiny vybavené od přírody vznešenou krásou.“⁵⁴

Friedrich projevoval nadprůměrnou inteligenci, měl zájem o vědění, poezii a hudbu. Ve své přemýšlivé povaze začal pochybovat o věrohodnosti náboženství.⁵⁵ Tyto pochybnosti však nezabránilo tomu, aby Nietzsche roku 1864 započal studium protestantské teologie a filologie v Bonnu. Mezi studované předměty patřily mimo jazyků a teologických nauk také dějiny umění. Mezi profesory si oblíbil filologa Friedricha Ritschela.⁵⁶

Nietzsche po prvním semestru opouští studia teologie a věnuje se jen filologii. S Ritschlem v roce 1865 odjíždí z Bonnu do Lipska, kde se pod vedením profesora začíná jeho kariéra zajímavě rozvíjet. Stane se členem Filologického spolku a publikuje článek o antickém mysliteli Theognidovy z Megary. Práce je skvěle ohodnocená a Nietzscheho sebevědomí stoupá: „Po tomto výstupu se mé sebevědomí vzneslo do výše... Nějakou dobu jsem chodil jako opojený. To je doba, kdy jsem se jako filolog narodil a pocítil osten chvály, kterou mám na této dráze sbírat.“⁵⁷

V té době se Nietzsche setkává s filozofií Arthura Schopenhauera, která ovlivní jeho myšlení. Naváže také přátelství s Erwinem Rohdem, také filologem.⁵⁸ Roku 1868 se Nietzsche v Lipsku setkává s hudebním skladatelem Richardem Wagnerem, který se pro něj stane významnou postavou.⁵⁹

⁵² Srov. FRENZEL, Ivo. *Friedrich Nietzsche*. Přeložil Růžena GREBENÍČKOVÁ. Praha: Mladá fronta, 1995. s 13.

⁵³ Srov. tamtéž s. 15

⁵⁴ Srov. tamtéž s. 17

⁵⁵ Srov. tamtéž 21-22.

⁵⁶ Srov. tamtéž 27

⁵⁷ Srov. tamtéž 31.

⁵⁸ Srov. tamtéž 36.

⁵⁹ Srov. tamtéž 40.

2. 2. Profesor v Basileji

V roce 1869 přichází pro Nietzscheho nabídka – místo profesora na univerzitě v Basileji. Stalo se tak na přímlovu profesora Ritschela a šlo o zcela nevídanou záležitost – Nietzsche totiž ještě neměl po promoci. První přednášku má 28. května 1869 na téma *Homér a klasická filologie*. Antické téma bylo Nietzschemu blízké a problematice starověku se ve svých pracích často věnoval.⁶⁰

Nietzsche však ve švýcarské Basileji trpí steskem po svém mentorovi Ritschlovi, z jeho zápisků lze vnímat touhu po otci, kterého neměl možnost v životě příliš poznat. Jeho tendence vnímat muže ve svém okolí jako otce, se projeví i v jiných vztazích.⁶¹ Aby se rozptýlil, využije Nietzsche možnosti znovu se setkat s Richardem Wagnerem a jeho ženou Cosimou, kteří mají v tamní oblasti dům.⁶²

V roce 1872 vydává Friedrich Nietzsche své první rozsáhlejší dílo – *Zrození tragédie z ducha hudby*. Toto dílo, byť vydané v rámci filologie, nese výrazné prvky filozofické spekulace. Od klasických filologických děl se odlišuje, což nezůstane bez povšimnutí. Nietzsche se tak začíná vyčleňovat z kruhu typických filologů.⁶³ Vrchol Nietzscheovy kariéry lze datovat do období kolem roku 1872. V letech následujících se mladý myslitel změnil z klasického filologa na kritika doby.⁶⁴

Souběžně se vzdálením od filologie u Nietzscheho dochází také ke vztahovým změnám. Jeho přátelství s Richardem Wagnerem kolísá a nakonec se rozejdou ve zlém. Odůvodnění Nietzsche dokonce podává písemně ve své knize *Nečasové úvahy*.⁶⁵ V tomto období Nietzsche také několikrát uvažuje o sňatku a naváže za tímto účelem jisté kontakty, ale z realizace pokaždé sejde.⁶⁶ Vliv má nejen komplikovaná povaha, ale i zdravotní stav. Nietzsche je od dětství silně krátkozraký, trpí prudkými bolestmi hlavy a žaludečními problémy. Tyto obtíže ho pokaždé ochromí i na několik dní. Postupem času se jeho stav zhoršuje a Nietzsche si uvědomuje, že nemůže plnohodnotně vykonávat profesorskou činnost. V květnu 1879 se obrací na basilejského předsedu vlády s žádostí o propuštění. Bylo mu vyhověno, přičemž dostal pravidelnou rentu 3000 franků ročně.⁶⁷

⁶⁰ Srov. tamtéž s. 46.

⁶¹ Srov. tamtéž s. 51.

⁶² Srov. s. 54.

⁶³ Srov. tamtéž s. 57-71.

⁶⁴ Tamtéž s. 82.

⁶⁵ Srov. tamtéž s. 89-103.

⁶⁶ Srov. tamtéž s. 104-111.

⁶⁷ Srov. tamtéž s. 111.

2. 3. Filozofické působení

O Nietzschevě nemoci bude řeč ještě dále. Nyní se zaměříme na jeho filozofické působení. Sice přišel o post profesora, ale měl dost času na studium a rozvíjení filozofických úvah.

Nietzsche má jako filozof jednu zvláštnost – jeho dílo nelze číst bez vědomí jeho života. U ostatních filozofů lze jejich práci oddělit od soukromí. Pro pochopení Nietzscheho je znalost jeho životních reálií naprosto nezbytná.⁶⁸ Nietzscheovy texty se vyznačují specifickým osobním rázem a emocionalitou. Nenajdeme u něj pojmy jako „jsoúno“ nebo „bytí“ v tradiční formě. Nietzsche píše intuitivně a vnímá skutečnost z mnoha úhlů. O této své schopnosti píše v autobiografické knize *Ecce homo* následovně: „Jsem dvojník, mám také ještě druhé zření kromě prvního. A snad ještě i třetí...“⁶⁹ Nietzsche mnohdy vyvrací sám sebe a kvůli tomu je pro některé lidi četba jeho textů obtížná. Lidé, kteří chtějí jasné definice, u Nietzscheho snadno narazí. On sám však tvrdí, že přišel převrátit dosavadní hodnoty: „Přehodnocení všech hodnot: toť moje formule pro akt nejvyššího sebeuvědomění lidstva, jenž mnou se stal tělem a géniem.“⁷⁰ V této pasáži je už znát progres choroby, která se mimo jiné projevovala velikášskými bludy.

Nietzsche se stavěl proti křesťanství, avšak k postavě Ježíše Krista měl ambivalentní vztah. Zvláště nenáviděl kněze: „Pokud je kněz ještě uznáván za vyšší druh člověka, tento popírač, utrhač, travič života z povolání, potud není odpovědí na otázku: co je pravda? Pravda už jest postavena na hlavu, je-li uznáván vědomý advokát Ničeho a záporu zástupcem pravdy.“⁷¹

Nietzschova sestra Elisabeth se roku 1885 provdala za profesora Bernharda Förstera, který byl horlivým antisemitou. Přestěhovala se s ním dokonce do Paraguaye. Nietzsche tuto sestřinu volbu právě kvůli ostrému antisemitismu, kritizoval.⁷² Tato skutečnost je v protikladu k postoji, který vůči Nietzschemu zaujímají méně znalí lidé – spojují ho s Hitlerem, nacismem a antisemitismem. Nietzsche však nebyl antisemita. Zneužití jeho

⁶⁸ Srov. tamtéž s. 7-8.

⁶⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo: jak se stát, čím kdo jsme*. Olomouc: J.W. Hill, 2001. s. 18.

⁷⁰ Tamtéž s. 104.

⁷¹ NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist: Přehodnocení všech hodnot (fragment) : předmluva a kniha první*. Olomouc: Votobia, 2001. s. 16.

⁷² FRENZEL, Ivo. *Friedrich Nietzsche*. Přeložil Růžena GREBENÍČKOVÁ. Praha: Mladá fronta, 1995. s. 149.

myšlenek ve jménu německého národního socialismu je velmi nešťastné a nespravedlivé. Stín této obludnosti leží na jeho díle bohužel dodnes.

V každém Nietzscheově spisu můžeme obdivovat jazykovou virtuozitu. Jeho rétorické schopnosti si pohrávaly s dialogickou formou psaní, nešetřil ironií a sarkasmem. Texty jsou prodchnuty naléhavostí, hovoří k nám osobním jazykem. Na druhou stranu právě toto osobní pojetí je argumentem Nietzscheových kritiků, kteří mu vyčítají subjektivitu tam, kde by mělo vládnout objektivní hledisko filozofie.

Pojmem, který je s Nietzscheem spjatý stejně tak, jako nenávisť ke křesťanství, je „myšlenka věčného návratu.“ Tento koncept je inspirován buddhismem. V *Radostné vědě* si můžeme přečíst následující podobu této životní filozofie: „Co kdyby se jednoho dne nebo jedné noci vplížil do tvé samoty nějaký démon a řekl ti: „Tento život, jak jej teď žiješ a jaks jej žil, budeš muset žít ještě jednou a ještě nespočetněkrát, a nebude v něm nic nového, nýbrž musí se ti vracet každá bolest a každá rozkoš a každý nápad a vzdech a vše, co bylo ve tvém životě nevýslovně malé i velké, a všechno ve stejném pořadí a sledu – a také tento pavouk a toto měsíční světlo mezi stromy a také tento okamžik a já sám. Věčné přesýpací hodiny bytí se stále znovu obracejí – a ty s nimi, zrnko prachu!” Nevrl by ses na zem a neproklínal démona, jenž by takto mluvil? Nebo jsi jednou zažil tak úžasný okamžik, v němž bys odpověděl: *Tys bůh a já nikdy neslyšel nic božštějšího!* Kdyby se tě ona myšlenka zmocnila, pak by proměnila tvé bytí: nikdy neumlkající otázka: *Chceš to ještě jednou a ještě nespočetněkrát?* by ležela na tvém jednání jako největší zátěž! Neboť jak dobrým by ses musel stát, abys již po ničem netoužil víc než po tomto posledním věčném stvrzení a zpečetění?“⁷³ Dle Nietzscheho by tedy život s vědomím opakovatelnosti vedl k tomu, že by se lidé snažili být co nejlepší. Podobně se vyjadřuje i na jiném místě: „Nechci hlásat žádnou morálku, ale těm, kteří tak činí, dám tuto radu: chcete-li ty nejlepší věci a stavy nakonec připravit o veškerou úctu a cenu, pak je jen dále berte do úst jako dosud! Postavte je na vrchol své morálky a mluvejte od rána do večera o štěstí ctnosti, o klidu duše, o spravedlivosti a imanentní odplatě: při takovém počínání se nakonec všechny tyto dobré věci stanou populární a získají na svou stranu křik ulice: pak bude však všechno zlato z jejich povrchu setřeno, a co více: veškeré zlato v nich se promění v olovo. Sáhnete jednou na zkoušku po jiném receptu: říkejte, že morálka je cosi

⁷³ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda: [“la gaya scienza”]*. Olomouc: Votobia, 1996. Velká řada (Votobia). s. 198.

zakázaného! Možná pak pro ony věci získáte takové lidi, na kterých jedině záleží, myslím lidi heroické. Ale musí tam pak být něco, co vzbuzuje strach a nikoli, jako doposud, ošklivost!⁷⁴

Podám nyní výčet knih, které se v Nietzscheho práci řadí mezi filozofické spisy (je totiž autorem textů na téma kultury a umění, což je pro tuto práci okrajové téma).

Lidské, příliš lidské (1878), *Ranní červánky* (1881), *Radostná věda* (1882), *Tak pravil Zarathustra* (1885), *Mimo dobro a zlo* (1886), *Genealogie morálky* (1887), *Soumrak model* (1889), *Antikrist* (1895). Jeho posledním dílem se stala autobiografická kniha *Ecce homo* (1898), ve které se však negativně odráží špatný zdravotní stav. Chtěla bych se zastavit u dvou knih – *Tak pravil Zarathustra* a *Antikrist*.

2.3.1. Tak pravil Zarathustra

Nápad k napsání této knihy dostal Nietzsche už v roce 1880, kdy po odchodu z univerzity začal cestovat. Usadil se na nějakou dobu ve Švýcarsku, kde objevil vesničku Sils-Maria, do které se zamiloval. Poblíž lesů a obklopen samotou se Nietzsche oddává filozofování naplno.⁷⁵

Zarathustra je v mnohém inspirován nešťastným vývojem jednoho Nietzscheho milostného vztahu. Roku 1882 se v Římě setkává s rusko-německou spisovatelkou a později psychoanalytičkou Lou Andreas Salomé. Zamiluje se do ní, ale soupeří o pozornost se svým přítelem Peterem Gastem. Lou Salomé projevuje vůči Nietzscheovi zdvořilost, vyměňují si intelektuální postřehy, ale jeho city neopětuje. Naopak dá přednost Gastovi. Nietzscheho se to velmi dotkne a zanevře jak na Lou Salomé, tak na Gasta.⁷⁶ Stáhne se do samoty a začne tvořit dílo *Tak pravil Zarathustra*. Nechá se přitom inspirovat starověkým perským mudrcem Zaratuštrou, zakladatelem náboženského směru zoroastrismu. Pozorný čtenář brzy pochopí, že oním mudrcem je Nietzsche sám. Stejně osamocený, nepochopený, stejně ironický. Kniha popisuje, jak Zarathustra sestupuje ze sluje vysoko v horách mezi prostý lid. Zažívá různé příhody a potkává mnoho lidí. Ty udivuje jeho neobyčejnost, originalita myšlení a individualistická morálka. Kniha by stála za samostatný rozbor, zde jen uvedu to nejdůležitější: Sám

⁷⁴ Tamtéž 167.

⁷⁵ Srov. FRENZEL, Ivo. *Friedrich Nietzsche*. Přeložil Růžena GREBENÍČKOVÁ. Praha: Mladá fronta, 1995. s. 126.

⁷⁶ Srov. tamtéž s. 131-138.

Nietzsche *Zarathustru* považuje za své „opus magnum.“ Byla však přijata s rozpaky. Doba nebyla připravena na tak silný apel na samostatné myšlení a kritiku náboženství a morálky. Zarathustra se vysmívá tradičnímu pojetí společnosti, kritizuje zkosnatělé a formální náboženství, hlásá individuální volbu. Na jedné z prvních stránek najdeme výrok o smrti Boha.⁷⁷ Kniha se také zabývá myšlenkou věčného návratu, o kterém byla řeč již v *Radostné vědě*: „Hleď, víme, čemu učíš: že se věčně vracejí všechny věci a my sami s nimi, a že jsme tu nekonečněkrát již byli, a všechny věci s námi.“⁷⁸ V neposlední řadě nadnáší problematiku „nadčlověka,“ což je další stěžejní pojem, který je s Nietzschem spjatý: „Hlásám vám nadčlověka. Člověk je cosi, co má býti překonáno. Co jste vykonali, aby byl překonán?“⁷⁹ Pojetí nadčlověka je pak rozpracováno v kapitole *O třech proměnách*.⁸⁰

Kniha je plná obrazů a metafor. Zarathustra převrací zažitá zvyky, polemizuje o tématech života, smrti, lásky, přátelství, nenávisti, míru i války. Rétoricky soupeří s oponenty a pasuje se do role rebela. Čtenář znalý evangelií si všimne specifického způsobu psaní, který měl za cíl připomenout a parodovat Nový zákon. Zarathustra své proslovy často končí slovy „tak pravil Zarathustra,“ což evokuje známé „Ježíš řekl svým učedníkům.“ Najdeme zde i narážku na Olivovou horu.⁸¹ V závěru knihy dokonce najdeme karikaturu mše svaté, při níž věřící uctívají osla.⁸² A Zarathustra pronáší slova: „A budete-li znovu slavit slavnost oslí, čiňte to kvůli sobě, čiňte to i kvůli mně! A na památku mou!“⁸³ Kniha končí Zarathustrovým odchodem zpět do hor, kde chce nalézt nadčlověka.⁸⁴

2.3.2. Antikrist

Druhou knihou, která výrazně reflektuje postoj k Bohu a člověku, je *Antikrist*. Nietzsche ho napsal roku 1895, tedy deset let po *Zarathustrovi*, v době, kdy už měl za sebou psychické zhroucení. Stěžejní pro naši práci je vědění, že více než seriózní filozofický spis *Antikrist* připomíná nenávislný protináboženský pamflet. Jen málokde jinde najdeme

⁷⁷ Srov. NIETZSCHE, Friedrich a Z NĚM. PŘEL. A KOMENTÁŘEM OPATŘIL OTOKAR FISCHER. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: Votobia, 1992. s. 8-9.

⁷⁸ Tamtéž s. 185.

⁷⁹ Tamtéž s. 9.

⁸⁰ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra: kniha pro všechny a pro nikoho*. Přeložil Otokar FISCHER. Praha: Vyšehrad, 2013. s. 25-27.

⁸¹ Srov. tamtéž 146-147.

⁸² Srov. tamtéž 257-262.

⁸³ Tamtéž s. 262.

⁸⁴ Srov. tamtéž s. 268-270.

tolik kritiky, soudů a verbální špíny pohromadě. Z Nietzscheho hovoří hněv a zloba na instituci církve, na kněze, světce i věřící lidi: „Křesťanství se dalo na stranu všeho slabého, nízkého, nezdařilého, udělalo ideál z odporu proti udržovacím instinktům silného života, zkazilo rozum i povahu duchově nejsilnějších tím, že učilo svět vidět v nejvyšších hodnotách duchovosti hřích, klam, pokušení.“⁸⁵ Nietzsche se svých dílech opětovně křesťanství vyčítá potlačování tužeb a smyslovosti. Vidí v tom přetvářku, klam a mrzačení ducha. Stejně tak odsuzuje i křesťanské ctnosti, na prvním místě soustrast – ve smyslu soucitu.⁸⁶ Vrcholem, ke kterému svěruje nenávisť, jsou pro Nietzscheho kněží, kteří si díky světsky získané autoritě uzurpují společenské postavení a moc: „Kdo má v těle bohosloveckou krev, staví se předem ke všemu křivě a nepoctivě. Patos, jenž se z toho vyvíjí, říká si *víra*. Zavřít oči jednou provždy před sebou, aby nebylo nutno trpět obrazem nezhojitelné falešnosti. Pro sebe si udělají morálku, ctnost, svatost z této chybné optiky vůči všemu – požadují, aby žádný jiný druh optiky už neměl ceny, když dali své vlastní optice nejvyšší posvěcení jmény *bůh*, *vykoupení*, *věčnost*. V čem teolog vidí pravdu, musí být falešné. Pokud sahá bohoslovecký vliv, je hodnotící soud postaven na hlavu, jsou pojmy *pravdivý* a *falešný* nezbytně obráceny. Stane-li se, že teologové vztáhnou ruku po moci, nepochybujme, co se v podstatě pokaždé děje: vůle k zániku, nihilistická vůle se chce dostat k moci...“⁸⁷

Nietzsche se vymezuje vůči povinnostem, které na lidi kladly požadavky církve. Je zastáncem mínění, že každý člověk si sám určuje míru a koná podle svého vlastního rozhodnutí: „Aby si každý vynalezl svoji ctnost, svůj kategorický imperativ. Nic neruínuje hlouběji, než jakákoli neosobní povinnost. Že nikdo nepostřehl, jak je Kantův kategorický imperativ nebezpečný! Jen bohoslovecký instinkt je vzal v ochranu! Co ničí rychleji, než pracovat, myslit, cítit bez vnitřní nutnosti, bez hluboce osobní volby, bez radosti? Jakožto automat *povinnosti*? Je to přímo návod k dekadenci, k idiotství. Kant se stal idiotem.“⁸⁸ Důkaz, že Nietzsche nešel pro ostré slovo daleko.

Antikrist je obžalobou náboženství, věřících lidí, kněží i kultury. Budeme z této knihy čerpat dále, ale úryvek z citace, kterou končí toto rozsahem útlé, ale zlobu napěchované

⁸⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist: Přehodnocení všech hodnot (fragment): předmluva a kniha první*. Olomouc: Votobia, 2001. s. 12.

⁸⁶ Srov. tamtéž s. 13.

⁸⁷ Tamtéž s. 16.

⁸⁸ Tamtéž s. 18.

dílo, nemůžeme vynechat: „Odsuzuji křesťanství, vznáším na křesťanskou církev nejstrašlivější ze všech obžalob... Není nic, čeho by se křesťanská církev nebyla dotkla svou zkažeností, každou hodnotu obrátila v nehodnotu, z každé pravdy udělala lež.... Odstranit nějakou bědu bylo proti jejímu nejhlubšímu prospěchu: žila z béd, tvořila bědy, aby sebe zvětčila... Například červ hříchu: touto strážní obohatila lidstvo teprve církev! Parazitství jedinou praxí církve, pijící svým ideálem nedokrevnosti, „svatosti“ všechnu krev, všechnu lásku, všechnu naději k životu. Onen svět jako vůle k popření veškeré reality, kříž odznakem nejspodnějšího spiknutí, jaké kdy bylo – proti zdraví, kráse, zdařilosti, udatnosti, duchu, dobrotě duše, proti samému životu... Zvu křesťanství jedinou velikou kletbou, jedinou velikou nejvnitřnější zkažeností, jediným velikým instinktem pomsty, jemuž není prostředku dosti jedovatého, tajného, podzemního, dosti malého – zvu jej jedinou nesmrtelnou poskvrnou lidstva...⁸⁹

2. 4. Nemoc a smrt

Od svého odchodu z basilejské univerzity se Nietzsche potýkal se zdravotními problémy. O původu nemoci se dodnes vedou spory. Nietzsche trpěl prudkými migrénami a žaludečními problémy už od dětství⁹⁰, ale postupem času se k fyzickým obtížím, mezi které se přičítal i špatný zrak, přidala také psychika. Jeho přátelé – především Franz Overbeck a Paul Deussen, si o něj často dělali obavy. Na konci 80. let 19. století už se Nietzsche začal v rozhovorech a dopisech s blízkými vyjadřovat nejasně a podivně. Ke konci roku 1888 dokončil básnickou sbírku *Dionýské dithyramby*, o čemž ještě stihl napsat svému bývalému příteli a rivalovi v lásce, Peteru Gastovi.⁹¹

Na počátku ledna 1889 se v italském Turíně na ulici nervově zhroutil, když spatří kočího, jak bije svého koně. Plačící Nietzsche se vrhne zvířeti kolem krku a je umístěn na kliniku v Basileji s oficiální diagnózou: progresivní paralýza. Po nějaké době je propuštěn do domácí péče, kde se o něj stará jeho dosud žijící matka. Z nejhoršího je Nietzsche venku, ale myšlení je slabé. Střídají se u něj okamžiky bdělosti s úplnou duševní ztraceností. Jeho přítel Paul Deussen ho navštívil v den jeho narozenin, 15. října 1894 a vzpomíná takto: „Přišel jsem ráno, protože jsem musel hned nato odcestovat. Matka ho přivedla do pokoje,

⁸⁹ Srov. tamtéž s. 104.

⁹⁰ Srov. FRENZEL, Ivo. *Friedrich Nietzsche*. Přeložil Růžena GREBENÍČKOVÁ. Praha: Mladá fronta, 1995. s. 112-114.

⁹¹ Srov. tamtéž s. 170.

já mu pogrataloval a řekl, že se dnes dožívá padesátin, a dal mu kytici. Ničemu nerozuměl. Jen květiny ho na chvíli vytrhly z jeho nevšímavosti, pak tu i ony ležely bez povšimnutí.⁹²

Nietzschova matka umírá roku 1897, péči přebírá ovdovělá sestra Elisabeth, která se vrátila z Paraguaye. O nemocného bratra se stará až do jeho smrti. Friedrich Nietzsche, jeden z nejvýznamnějších myslitelů dějin, umírá 25. srpna 1900 ve Výmaru. Pohřben je v rodném Röckenu.

3. Vztah k Bohu u Terezie z Lisieux

3. 1. Malá duchovní cesta jako prostředek komunikace s Bohem

Vztah k Bohu u svaté Terezie z Lisieux můžeme definovat především jako „důvěrný.“ Odevzdanost v Boží vůli a vedení se u Terezie projevovala už od útlého dětství, kdy si hrála na řeholnici.⁹³ Výstižnou charakteristiku malé cesty nám dává sama Terezie, když leží na smrtelné posteli. Tehdy vznikla série rozhovorů, které zaznamenaly její karmelské spolusestry. Vznikla tak kniha s příznačným názvem *Vstupuji do života*, ve které Terezie hovoří mimo jiné právě o filozofii své malé duchovní cesty: „Znamená to poznat svoji nicotu, očekávat vše od Boha, jako malé dítě očekává vše od svého otce, ničím se neznepokojuvat, vůbec si nezískávat jmění... Být malý ještě znamená vůbec si nepřičítat ctnosti, které konáme, a nemyslet si, že jsme něčeho schopni, ale uznávat, že Bůh vložil tento poklad ro ruky svého malého dítěte, aby ho používalo podle potřeby, vždy je to však Boží poklad.“⁹⁴

Pro Terezii je Bůh zdrojem posily každodenního života, jejím rádcem a průvodem. Nachází u něj útěchu a bezpodmínečně mu věří. Tuto dětskou odevzdanost u ní vnímáme již od raných let, svůj podíl na tom jistě měla i zbožná výchova a příznivé rodinné prostředí. Terezie se ve své rodině cítila v bezpečí, přijímaná a milovaná, a proto tyto vlastnosti „očekávala“ i od Boha. Zároveň si však byla vědoma limitů, které člověk ve

⁹² Tamtéž s. 171.

⁹³ Srov. GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux: (1873-1897)*. Vyd. v KNA 2. Přeložil Jana ŠVANCAROVÁ, přeložil Anděla JANOUŠKOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 20.

⁹⁴ TEREZIE. *Vstupuji do života: poslední rozhovory*. Vyd. v KNA 2. Přeložil Anděla MUZIKÁŘOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 95.

svém poznání Božího sebedílení člověku má. Proto zvolila cestu „duchovní malosti.“ Umenšení vlastních nároků na rozumem postižitelné chápání Boha. Terezie o tom píše v *Dějínách duše* následovně: „Protože jsem byla maličká a slabá, snížil se ke mně a poučoval mě vskrytu o věcech své lásky. Ach, kdyby učenci, kteří strávili život studiem, byli přišli se mě dotazovat, bezpochyby by byli bývali udiveni, kdyby viděli, že čtrnáctileté děcko chápe tajemství dokonalosti, které oni s celou svou vědou nedokázali objevit, poněvadž k jejich vlastnění je třeba být chudý duchem!“⁹⁵ Možná však na toto odevzdání v oblasti intelektuální zdatnosti měla vliv i skutečnost, že Tereziina inteligence, byť nesporně vysoká, nebyla v její rodině oceňována.⁹⁶

Co se týče Tereziina přístupu k modlitbě, i zde uplatňuje osobní a prostý bezprostřední vztah na úkor neosobních formulací: „Pro mne je modlitba vzlet srdce, je to prostý pohled k nebi, je to zvolání vděčnosti a lásky ve zkoušce i v radosti. Zkrátka, je to něco velkého, nadpřirozeného, co mi rozšiřuje duši a spojuje mě s Ježíšem.“⁹⁷

Terezie si je vědoma lidské nedostatečnosti při poznávání Boha. Věří však, že Bůh je tak milosrdný a laskavý, že svým dětem pomůže, ochrání je a dá se jim poznat osobitým způsobem. Vyjadřuje zarmoucenost nad tím, že ne každý má dar této naděje: „Zdá se mi, že kdyby všichni tvorové měli tytéž milosti jako já, nikdo by se Pána Boha nebál, ale že by byl šíleně milován a že žádná duše by ho nechtěla zarmoutit, ale ne ze strachu, nýbrž z lásky. Přesto chápu, že všechny duše si nemohou být podobné. Musí existovat různé druhy, aby byla zvláště uctívána každá Boží dokonalost.“⁹⁸ V tom leží hluboká moudrost Tereziiny spirituality a zároveň zde můžeme nahlížet i její vztah k lidem, o kterém bude ještě řeč. Terezie vnímá osobitost každého člověka a jeho specifickou cestu k poznání Boha.

3. 2. Celopal milosrdné Lásece

9. června 1895, v neděli o slavnosti Nejsvětější Trojice vykoná Terezie na Karmelu akt obětování se jako celopal Boží Milosrdné lásce. Terezie k tomuto šlechetnému duchovnímu činu napíše vyznání, jehož znění můžeme najít v *Dějínách duše*. Stěžejní

⁹⁵ TEREZIE. *Autobiografické spisy: dějiny duše*. Přeložil Terezie BRICHTOVÁ. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. Karmelitánská spiritualita (Nakladatelství Tiskárny Vimperk). s. 103.

⁹⁶ Srov. tamtéž s. 81.

⁹⁷ Tamtéž s. 233.

⁹⁸ Srov. tamtéž s. 171.

věty vybírám následovně: „Můj Bože, blažená Trojice! Toužím Tě milovat a působit, abys byl milován, pracovat pro oslavu církve svaté zachraňováním duší na zemi a vysvobozením duší v očistci. Toužím dokonale plnit tvou vůli a dospět na stupeň slávy, kterou jsi mi uchystal ve svém království... Abych setrvala v úkonu dokonalé lásky, obětuji se, můj Bože, jako celopal tvé MILOSRDNÉ LÁSCE a prosím tě, abys mě ustavičně stravoval a zaplavoval mou duši proudy své nekonečné něhy a abych se takto stala mučednicí tvé Lásky.“⁹⁹

Terezie touží nabídnout celou svou osobnost a duši k tomu, aby mohla být nástrojem Boha zde na zemi. V tom se promítá i její důvěrný vztah k Ježíšovi. Terezie touží, aby do ní Kristus vstoupil a skrze ni žil a jednal.¹⁰⁰ K Ježíšovi má stejně důvěrný vztah jako k Bohu – vždyť Bůh se projevuje ve třech osobách, proto ani nelze myslet jinak. Terezie Ježíšovi často předkládá svou slabost a nedokonalost, zároveň však věří, že on jí pochopí a přijme: „Ježíši, já jsem příliš malá, než abych dělala velké věci... Mým šílenstvím je naděje, že tvá láska mě přijme jako oběť...“¹⁰¹

Terezie se nebála pokořování. Naopak, v jejím přístupu k těžkostem a ústrkům lze najít dokonce jisté zalíbení: „Pocítila jsem, že se v mém srdci rodí velká touha po utrpení a současně vnitřní jistota, že Ježíš mi chystá mnoho křížů. Utrpení se stalo mým magnetem, mělo půvaby, které mě uchvacovaly, i když jsem je dobře neznala.“¹⁰²

Odmala se učila žít v pokoře, respektovala autority i lidi okolo sebe. Kompasem byl pro ni Bůh, kterému bezpodmínečně věřila, a tak pro ni běžné denní starosti získávaly jinou perspektivu. Potlačení sebe sama a odevzdanost vůči světu i Bohu brala Terezie jako přirozenou součást duchovní cesty. V Posledních rozhovorech najdeme stopy horlivosti, kterou Terezie měla na srdci. Boha milovala celou svou bytostí a toužila za něj položit život: „Jsem karmelitka, snoubenka a matka. Ale cítím v sobě jiná povolání. Cítím, že

⁹⁹ Srov. tamtéž s. 256-258.

¹⁰⁰ Srov. TEREZIE. *Vstupuji do života: poslední rozhovory*. Vyd. v KNA 2. Přeložil Anděla MUZIKÁŘOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 248.

¹⁰¹ Tamtéž s. 193.

¹⁰² TEREZIE. *Autobiografické spisy: dějiny duše*. Přeložil Terezie BRICHTOVÁ. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. Karmelitánská spiritualita (Nakladatelství Tiskárny Vimperk). s. 78.

jsem povolána být válečníkem, knězem, apoštolem, učitelem, mučedníkem. Cítím v sobě kněžské povolání. Mučednictví, to je sen mého mládí.“¹⁰³

Ve své odevzdanosti a horlivosti Terezie sebe samu vnímá jako nástroj, jako pouhou hračku v rukou Ježíše: „Před nějakou dobou jsem řekla Ježíškovi, abych byla jeho malou hračkou. Řekla jsem mu, aby se mnou nezacházel jako s drahou hračkou, na kterou se děti jen dívají a neodvážjí se jí dotknout. Nýbrž aby se mnou zacházel jako s bezcenným míčkem, který může házet o zem, šlapat po něm, propíchnout ho, nechat ho v koutě nebo si ho přitisknout na srdce, kdyby mu to udělalo radost. Zkrátka, chtěla jsem bavit Ježíška, dělat mu radost.“¹⁰⁴

Pro Terezii je povoláním láska. Je přesvědčena, že srdce církve hoří láskou. Ona se chce na této lásce podílet v maximální míře.¹⁰⁵

4. Vztah k Bohu u Friedricha Nietzscheho

4. 1. „Bůh je mrtev!“

„Křesťanský pojem boha – bůh bohem nemocných, bůh pavouk, bůh duch – jest jedním z nejkorumpťnějších pojmů boha, jichž na zemi bylo dosaženo: představuje snad přímo ukazatele minima v sestupném vývoji typu bohů. Bůh degenerovaný v odpor k životu, místo by jej prozářil svým věčným souhlasem! V bohu vypovězeno nepřátelství životu, přírodě, vůli k životu! V bohu zbožněno Nic, svatořečena vůle k Ničemu!“¹⁰⁶ Tento nenávislný text budiž úvodem do Nietzscheova pojetí vztahu k Bohu. Vidíme, že filozof vnímá Boží atributy jako nepřátelské k životu – což je v ostrém rozporu s dnešní křesťanskou představou Boha. Píšu „dnešní,“ protože Nietzscheův vztah k Bohu je ovlivněn soudobou společností. Konec 19. století sice poznamenávaly společenské a duchovní změny, o kterých byla řeč již v úvodu, ale staré struktury, včetně těch církevních, přetrvávaly. Zatímco Terezie z Lisieux se proti řádu a strukturám nevynezovala, ale odevzdaně je přijímala, Nietzsche byl rebel, který prosazoval svou

¹⁰³ Srov. TEREZIE. *Vstupuji do života: poslední rozhovory*. Vyd. v KNA 2. Přeložil Anděla MUZIKÁŘOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 186.

¹⁰⁴ Tamtéž s. 133.

¹⁰⁵ Srov. tamtéž s. 187.

¹⁰⁶ NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist: Přehodnocení všech hodnot (fragment) : předmluva a kniha první*. Olomouc: Votobia, 2001. s. 27.

vlastní vůli. Jak ale uvidíme později, jeho odpor a nenávisť směřoval spíše k církvi jakožto instituci, než k samotnému Bohu. Pojem Boha u Nietzscheho splývá s církví, což je samozřejmě zkreslené.

Nietzsche byl jazykově zdatný a jeho metafory, kterými poukazuje na nesmyslnost náboženství, jsou velmi barvitě. Mnohokrát píše o Bohu s ironií: „Kdysi měl bůh jen svůj národ, svůj *vyvolený* národ. Zatím však šel, zcela jako národ sám do ciziny, na vandr, nikde již odtud neměl stání, až konečně zdomácněl všude, ten velký kosmopolita – až získal na svou stranu *veliký počet* a půl zeměkoule.“¹⁰⁷

Jak je Nietzscheho zvykem, známé hodnoty, jako třeba lásku ve spojení s křesťanstvím, obratně rétoricky převrací: „Láska je stav, v němž člověk nejvíce vidí věci tak, jak nejsou. Šlo o to vynalézt náboženství, v němž se dá milovat.“¹⁰⁸

Nietzsche křesťanství vytýká slabost a choromyslnost. V jeho pojetí jsou věřící lidé duševně slabí jedinci, kteří slepě přijímají pokyny kněží a církevních institucí, aniž by používali vlastní rozum a srdce. Církev této lidské omezenosti využívá a ve jménu Boha uplatňuje ve společnosti moc. Přičemž Bůh je pro Nietzscheho jen opěrka, kterou si vymysleli právě mazaní lidé proto, aby mohli vládnout slabším.¹⁰⁹ Podobný pohled má i na hřích: „Hřích je vynalezen, aby znemožnil vědu, kulturu, každé povýšení a povznesenost člověka: kněz panuje vynálezem hříchu.“¹¹⁰

Nietzsche se vymezuje i proti pojmu morálky¹¹¹ a přičítá se mu pohled na svět, který je diktován jen jedním směrem: „Morálně soudit a odsuzovat je oblíbenou mstou duchovně omezených na těch, kteří jsou omezeni méně.“¹¹²

Bůh je pro Nietzscheho především přísný dozorce a soudce, který vydává příkazy, zákazy a prohřešky tvrdě trestá. Takového Boha nemůže milovat: „Pokud by bůh chtěl být milován, pak by se měl nejprve vzdát souzení a spravedlnosti – soudce, ba ani milosrdný soudce, není milován.“¹¹³

¹⁰⁷ Tamtéž s. 27.

¹⁰⁸ Tamtéž s. 34.

¹⁰⁹ Srov. tamtéž s. 80.

¹¹⁰ Tamtéž s. 77.

¹¹¹ Srov. tamtéž s. 67.

¹¹² NIETZSCHE, Friedrich. *Mimo dobro a zlo: předehra k filosofii budoucnosti*. Praha: Aurora, 2003. s. 115.

¹¹³ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda: ["la gaya scienza"]*. Olomouc: Votobia, 1996. Velká řada (Votobia). s. 128.

Mohlo by se zdát, že Nietzscheův postoj k Bohu je jasný, ale tak jednoduché to zase není. Jeho oscilace mezi pojmy – „Bůh, náboženství, křesťanství a církev“ nám dává mnoho prostoru k interpretaci. Tyto pojmy Nietzsche často zaměňuje a míchá, proto je nutné jeho texty číst velice pozorně. Často vidíme, že tam, kde Nietzsche kritizuje Boha, kritizuje především tehdejší představy o Bohu ovlivněné myšlením 19. století.

Ze všech jeho textů a názorů však vyvstává jediné – popření Boha tak, jak to vnímala společnost 19. století. Nietzsche je autorem výroku „Bůh je mrtev,“ který dle svého jazykového mistrovství umně zakomponoval v příběh. Při jeho četbě můžeme vnímat samotné pocity Nietzscheho. Uvědomoval si, že toto tvrzení je velmi odvážné a setká se s nepochopením. Proto ho vložil do úst pomatence, kterému nikdo nerozumí.

Pro Nietzscheho byl Bůh, tak jak ho prezentovala církev 19. století, nepřijatelný.¹¹⁴ Pro Nietzscheho na místo Boha nastoupil člověk – nebo lépe – nadčlověk.

„Bůh na kříži – nerozumějí lidé stále ještě strašlivé záludnosti tohoto symbolu? Všechno, co trpí, všechno, co visí na kříži, je božské... My všichni visíme na kříži, tudíž jsme božští...“¹¹⁵

4. 2. Skrytá spiritualita a inspirace buddhismem

Navzdory tomu, jak nesmiřitelně kritický vztah má Nietzsche k Bohu a církvi, křivdili bychom mu, kdybychom ho nazvali bezbožníkem. V kontextu tehdejšího vnímání víry představoval Nietzsche nepřítele zavedeného řádu a morálky, na což byl on sám hrdý a nazýval se „prvním imoralistou.“¹¹⁶ V této podkapitole si však kladu za cíl na základě několika příkladů z Nietzscheho textů dokázat, že mnohé jeho myšlenky mají religiózní charakter. Podobně tuto problematiku chápe T. Halík v knize *Vzýván i nevzýván*.¹¹⁷ Jsou však na tehdejší dobu nové, a proto byly vnímány jako nebezpečné. Z hlediska současného vnímání víry, které můžeme datovat od konce 2. vatikánského koncilu (1965), však Nietzscheho myšlenky působí mnohem přijatelněji, než na konci 19. století.

¹¹⁴ Srov. tamtéž s. 231.

¹¹⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist: Přehodnocení všech hodnot (fragment) : předmluva a kniha první*. Olomouc: Votobia, 2001. s. 81.

¹¹⁶ Srov. NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo: jak se stát, čím kdo jsme*. Olomouc: J.W. Hill, 2001. s. 66.

¹¹⁷ Srov. HALÍK, Tomáš. *Vzýván i nevzýván: evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 81-109.

„Zatím je ještě stále doba tragédie, doba morálek a náboženství,“¹¹⁸ píše ve své knize *Radostná věda* s vědomím, že jeho filozofie bude nepochopena.

Nietzsche miluje život. Jak se zmínil v autobiografii *Ecce homo*: „Moje formule pro lidskou velikost jest *amor fati*: nic nechť mít jiným, ani do budoucna, ani do minula, ani na věky věků. Nejen snášet, co je nutné, tím méně to zatajovat - všechen idealismus je zalhávání nutnosti – nýbrž, co je nutné, milovat...“¹¹⁹ Cítí v sobě velkou chuť přitakat životu, být svobodný, povolit uzdu svým vášním a pudům, a náboženství je pro něj instituce, která této svobodě brání. Na druhou stranu to znamená i uznání svobodné vůle člověka, který se rozhodne dobrovolně opustit tento svět. Neunikne mu, že církev v tomto bodě používá dvojí metr.¹²⁰

Dle Nietzscheho by se měl člověk oprostít od požadavků církve, neměl by naslouchat uměle vytvořené morálce. Jeho život by se neměl zmítat mezi pudy, tužbami a příkázáními, která jsou vytvořena člověkem a vydávána za příkázání Boží: „*Dobré poselství* znamená právě, že už není protikladů. Království nebeské patří dětem, víra není vírou vybojovanou. Taková víra nezná hněvu, nekárá, nebrání se: nepřináší „meč“ – netuší vůbec, jak by jednou mohla rozdělovat. Nedokazuje sama sebe ani zázraky, ani odměnou, ani slibováním, ani dokonce už *Písmem*: je sama v každé chvíli svým zázrakem, svou odměnou, svým důkazem, svým *královstvím božím*. Tato víra se také reformuluje - žije, brání se formulím.¹²¹ Nietzsche odmítá strnulý formalismus, jde mu o plné prožívání života: „Není *pokání* cestou k bohu, není jí *modlitba za odpuštění*, jen evangelická praxe vede k bohu, právě ona jest *bůh*...Nový život, nikoli nová víra.“¹²²

Křesťanství Nietzsche vyčítá i přílišnou orientaci na „onen svět.“ Dle něj je to jen další manipulační trik, jak lidem sebrat vůli a iniciativu: „Přeložíme-li těžiště života nikoli do života, nýbrž do *onoho světa* – do Ničeho – vzali jsme životu těžiště vůbec. Žítí tak, že už nemá smyslu žít, to se teď stává smyslem života.“¹²³

¹¹⁸ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda: ["la gaya scienza"]*. Olomouc: Votobia, 1996. Velká řada (Votobia). s. 31.

¹¹⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo: jak se stát, čím kdo jsme*. Olomouc: J.W. Hill, 2001. s. 46.

¹²⁰ Srov. NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda: ["la gaya scienza"]*. Olomouc: Votobia, 1996. Velká řada (Votobia). s. 124.

¹²¹ NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist: Přehodnocení všech hodnot (fragment) : předmluva a kniha první*. Olomouc: Votobia, 2001. s. 48.

¹²² Tamtéž 51.

¹²³ Tamtéž 64.

V dalším úryvku z *Antikrista* je cítit „přesažnost,“ kterou Nietzsche nedokáže usadit do slov, a proto ji nechává stranou. Myslím však, že právě tento úryvek naznačuje, že Nietzsche vnímal jistou skutečnost, kterou však neumíme popsat slovy. Text se zabývá úlohou Ježíše Krista, kterého Nietzsche vnímá jako jediného křesťana, jaký kdy žil.¹²⁴

„...Mluví pouze o tom, co je nejnítěrnější: *život* nebo *pravda* nebo *světlo*, toť jeho slovo pro to, co je nejnítěrnější, - všechno ostatní, celá realita, celá příroda, ba i řeč má pro něho pouze cenu znamení, podobenství.“¹²⁵ Nietzsche zde chce zdůraznit, že náš život a vůbec celý svět, lze nazírat z mnoha různých úhlů. Osobovat si právo na jedinou a absolutní skutečnost, odporuje zdravému žití i zdravému rozumu.¹²⁶ Nietzsche je zastáncem svobodné osobní volby, individualismu a zodpovědnosti: „Přesvědčení jsou žaláře. Duch, jenž chce něco velikého, jenž i prostředky k tomu chce, je nutně skeptikem. Být svoboděn od přesvědčení všeho druhu, moci svobodně hledět, to patří k síle.“¹²⁷

Nietzschova touha po vlastní svébytnosti každého člověka se projevuje i v jeho názoru na polyteismus. Šlo prý co do svobody člověka o mnohem přijatelnější formu religiozity, než představuje monoteismus.¹²⁸

Zajímavý je Nietzscheho vztah k modlitbě. Hovoří o tomto tématu jen krátce, ale pro naši práci jde o velmi podnětnou záležitost: „Modlitba byla vynalezena pro lidi, které vlastně nikdy nenapadají žádné myšlenky a kteří neznají povznesení duše nebo si jej nevšimnou.“¹²⁹ Nietzsche explicitně netvrdí, že je pro něj modlitbou osobní rozhovor „s Bohem,“ ani se nezmiňuje o vlastní transcendentní zkušenosti, ale můžeme zde vidět jistou podobnost s přístupem svaté Terezie z Lisieux. Ta si na vytvořené modlitby také nepotrpěla, dávala přednost důvěrnému obrácení k Bohu, případně tiché kontemplaci. Ještě působivější je přístup, který Nietzsche popisuje v knize *Lidské, příliš lidské*: „Nejlepším prostředkem, jak dobře zahájit každý den, je: pomyslet při probuzení na to, zda by nebylo možné udělat ten den alespoň jednomu člověku radost. Kdyby se to

¹²⁴ Srov. tamtéž s. 57.

¹²⁵ Tamtéž s. 49.

¹²⁶ Srov. NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda: [“la gaya scienza”]*. Olomouc: Votobia, 1996. Velká řada (Votobia). s. 242.

¹²⁷ NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist: Přehodnocení všech hodnot (fragment) : předmluva a kniha první*. Olomouc: Votobia, 2001. s. 85.

¹²⁸ Srov. NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda: [“la gaya scienza”]*. Olomouc: Votobia, 1996. Velká řada (Votobia). s. 129.

¹²⁹ Tamtéž s. 123.

prosadilo jako náhrada za náboženský zvyk modlitby, měli by z takové změny bližní výhodu.¹³⁰

Jak jsem zmínila dříve, pro Nietzscheho byl víc než křesťanství přijatelný buddhismus.

19. století přineslo díky snadnějšímu cestování mnoho poznatků o cizích kulturách. Lidé se začínali zajímat o myšlenkové proudy východních filozofií. Budhismus Nietzscheho nadchnul: „Buddhismus je stokrát realističtější nežli křesťanství! Neříká již *boj proti hříchu*, říká *boj proti utrpení*. Má už za sebou sebeklam morálních pojmů, stojí, mluveno mou řečí *mimo dobro a zlo*.¹³¹

Nietzsche v *Radostné vědě* píše, že „dnes se proti křesťanství obrací náš vkus, nikoli už naše důvody.“¹³² To ukazuje na fakt, že jeho nenávisť nemířila do samého jádra. Zde dává najevo, byť to nepíše otevřeně, že kritika míří na formu, ne tak na obsah. Touha pro transcendentnu je u Nietzscheho patrná, a to ještě uvidíme dále ve studiu jeho vztahu k člověku. Jen se jeho pojetí neshoduje s tehdejšími tradičními pojetími víry. Jak ostatně píše na stejné stránce *Radostné vědy*: „V každém náboženství je religiózní člověk výjimkou.“¹³³

5. Vztah k člověku u Terezie z Lisieux

5. 1. Láska jako životní poslání

Tereziin vztah k člověku a společnosti jako takové je v první řadě formován jejími zkušenostmi v dětství. Vyrůstala v láskyplném prostředí, kde o ni pečovali rodiče i starší sestry. Po smrti matky se Terezie zvláště upnula na svého otce Louise Martina, který byl k ní velmi laskavý: „Ach, jak mám vypovědět všechny ty něžnosti, kterými tatínek plýtvál vůči své královničce? Jsou věci, které srdce cítí, ale které slovo, ba ani myšlenka nedovedou vyjádřit.“¹³⁴

¹³⁰ NIETZSCHE, Friedrich. *Lidské, příliš lidské: kniha pro svobodné duchy*. Přeložil Věra KOUBOVÁ. Praha: OIKOYMENH, 2010-. Knihovna novověké tradice a současnosti. s. 252.

¹³¹ NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist: Přehodnocení všech hodnot (fragment) : předmluva a kniha první*. Olomouc: Votobia, 2001. s. 29.

¹³² NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda: [“la gaya scienza”]*. Olomouc: Votobia, 1996. Velká řada (Votobia). s. 124.

¹³³ Tamtéž 124.

¹³⁴ TEREZIE. *Autobiografické spisy: dějiny duše*. Přeložil Terezie BRICHTOVÁ. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. Karmelitánská spiritualita (Nakladatelství Tiskárny Vimperk). s. 39.

Dnes dobře víme, že rodina je základní socializační faktor, a vzory chování, které se dítě v prvních letech života naučí, bude aplikovat i do budoucna ve vztahu k ostatním lidem. V Tereziině době se psychologie jako věda teprve rodila, a tyto odborné poznatky nikdo nemohl vědět. Terezie tak dostala velký dar, když se narodila do prostředí, kde byla láska, vzájemnost a úcta naprosto běžné.

Terezie se od dětství projevuje výrazně vyspěleji než ostatní děti a to se projevuje i na jejím vztahu k přátelství. Cení si věrnosti, ale ne vždy se setkává s kladným přijetím. I to si však dokáže odůvodnit a lidské odmítnutí si nebere osobně. Neuráží se, ale naopak, ještě více se přimkne k Bohu: „Ale pán Bůh mi dal srdce tak věrné, že když si někoho čistě zamilovalo, miluje ho stále. Jak děkuji Ježíši, že mi dal nalézat jen „hořkost v pozemských přátelstvích!“ Jak se může srdce, oddané náklonnosti k tvorům, důvěrně spojit s Bohem?“¹³⁵

Hezkou vzpomínku naopak uvádí v souvislosti s první svatou zpovědí, na kterou ji připravovala sestra Pavlína.¹³⁶ Tuto starší sestru Terezie velmi milovala a dojemně o tom hovoří v období své nemoci: „Pláču, jsem příliš dojatá tím, co jste pro mne udělala od mého dětství. Zač vám vše vděčím! Ale až budu v nebi, řeknu pravdu, řeknu svatým: To je moje Matinka, která mi dala vše, co se Vám na mně líbí.“¹³⁷

Významnou zkušeností je pro Terezii pouť do Říma. Zde vidí i kněze jako osoby, které potřebují podporu, naše modlitby a Boží milosrdenství.¹³⁸ Vůči světu však na této cestě jinak Terezie projevuje dětskou bezelstnost: „Hlavně proto, že jsem nepoznala zlo, bála jsem se, že je objevím. Neměla jsem zkušenost, že čistému je všechno čisté a že prostá a přímá duše nevidí zlo v ničem, poněvadž ve skutečnosti zlo existuje pouze v nečistých srdcích a ne v nerozumných předmětech.“¹³⁹

Terezie v době aktivní činnosti na Karmelu zastávala pozici novicmistrové. Terezie dokázala být stejně tak mírná, empatická a trpělivá, jako důsledná a pořádkumilovná: „Dobrota nesmí zdegenerovat ve slabost. Když jsme někomu spravedlivě vyhubovali, musíme na tom trvat, aniž bychom se nechali obměkčit anebo se trápili, že jsme druhému

¹³⁵ Tamtéž s. 82.

¹³⁶ Srov. tamtéž s. 43.

¹³⁷ TEREZIE. *Vstupuji do života: poslední rozhovory*. Vyd. v KNA 2. Přeložil Anděla MUZIKÁŘOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 48.

¹³⁸ Srov. tamtéž s. 119.

¹³⁹ Tamtéž s. 121.

způsobili bolest a že vidíme, jak trpí a pláče.“¹⁴⁰ V případě různých meziosobních sporů dokázala zachovat diplomatický odstup.¹⁴¹ A věděla, jak důležité jsou v životě zdánlivé maličkosti, jako třeba úsměv.¹⁴² Dobře také ví, že na každého člověka platí v kontaktu něco jiného: „U jistých duší cítím, že se musím stát maličkou, že se nesmím bát se pokorit a přiznat se ke svým bojům, k svým porážkám. Když mé sestřičky vidí, že mám stejné slabosti jako ony, přiznají se mi zas ony k svým chybám, které si vyčítají a mají radost, že jim rozumím z vlastní zkušenosti. U jiných jsem viděla, že musím být velmi pevná, abych jim prospěla, a že nikdy nesmím odvolat to, co jsem jednou řekla. Ponižit by se v tom případě nebyla pokora, ale slabost.“¹⁴³

K sebezáporu a přijímání ponížení však měla Terezie sklony. Vnímala toto umenšení a zapominání na sebe samu jako prostředek své „malé duchovní cesty.“ Zmiňuje se o tom následovně: „Nenacházím žádnou přirozenou radost v tom, jsem-li milována, hýčkána, ale největší radost nalézám v tom, jsem-li pokořována.“¹⁴⁴

Nejsilnějším svědectvím o Tereziině přístupu k lidem je její nemoc. Tam se naplno projevila její velikost. Odevzdaně snáší těžkosti, které přináší nejen choroba a duchovní vyprahlost,¹⁴⁵ ale někdy také nešetrné chování spolusester.¹⁴⁶ Terezie i na smrtelné posteli utěšuje svoje ošetřovatelky, aby si o ní nedělaly starosti. Snaží se být veselá a těžkosti přijímá s pokorou. Dokonce o smrti i vtipkuje: „Je řečeno v evangeliu, že Bůh přijde jako zloděj. Úplně roztomile mě přijde ukrást. Jak ráda bych tomu Zloději pomáhala!“¹⁴⁷

Vztah Terezie z Lisieux k lidem tedy charakterizuje pokora, odevzdanost a především láska. Jak píše v Autobiografických spisech: „Pochopila jsem, že bez lásky jsou všechna díla jen nicota, a to i díla nejskvělejší, jako je vzkříšení z mrtvých nebo obrácení národů.“

148

¹⁴⁰ Tamtéž s. 21.

¹⁴¹ Srov. tamtéž s. 20.

¹⁴² Srov. TEREZIE. *Autobiografické spisy: dějiny duše*. Přeložil Terezie BRICHTOVÁ. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. Karmelitánská spiritualita (Nakladatelství Tiskárny Vimperk). s. 237.

¹⁴³ Tamtéž s. 230.

¹⁴⁴ TEREZIE. *Vstupuji do života: poslední rozhovory*. Vyd. v KNA 2. Přeložil Anděla MUZIKÁŘOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 183.

¹⁴⁵ Srov. tamtéž s. 123.

¹⁴⁶ Srov. tamtéž s. 222.

¹⁴⁷ Tamtéž s. 37.

¹⁴⁸ TEREZIE. *Autobiografické spisy: dějiny duše*. Přeložil Terezie BRICHTOVÁ. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. Karmelitánská spiritualita (Nakladatelství Tiskárny Vimperk). s. 167.

5. 2. Přímluvná modlitba

Samostatnou kapitolou je u svaté Terezie z Lisieux její víra v moc přímluvné modlitby. První zkušenost se silou přímluvné modlitby Terezie zažila v dětství. Tehdy se intenzivně modlila a nechávala sloužit mše za obrácení trojnásobného vraha odsouzeného k smrti – Henriho Pranziniho. V soudním procesu se tento muž choval vzpurně a vinu odmítal. Nakonec v dramatickém momentu těsně před svou smrtí pokorně políbil kříž. O události se psalo v tisku, a pro Terezii šlo o důkaz, že její modlitby byly vyslyšeny.¹⁴⁹

V běžném životě, když se modlí za druhé lidi, dělá to s typickou dětskou prostotou: Když se já za vás modlím, neříkám Otče náš ani Zdravas Maria, říkám prostě s elánem srdce: „O, můj Bože, naplňuji moji Matinku vším dobrým, miluj ji ještě více, můžeš-li!“¹⁵⁰ Kdykoli je to možné, Terezie se za druhé lidi modlí, a přemýšlí i o tom, co bude dělat, až bude v nebi. Tam už se za lidi modlit nebude, a tak uvažuje, jakým jiným způsobem bude duše na zemi těšit. Má „v plánu“ pomáhat hlavně misionářům.¹⁵¹ Tereziina láska k misionářskému poslání má kořeny v dětské touze, kdy se sama chtěla stát misionářkou. Později získala dva duchovní bratry – již zmiňovaného Maurice Belliera doplnil ještě Adolf Roulland.¹⁵² Oba v jejich misionářské práci podporovala nejen dopisy, ale především přímluvnou modlitbou.

Terezie nezapomíná ani na modlitby za lidi, kteří ji jsou nesympatičtí.¹⁵³ Stejně tak nepropadá smutku, když má dojem, že její přímluvné modlitby nedocházejí ohlasu: „Často prosím svaté a nejsem vyslyšena, ale čím více se zdají být hluší k mým prosbám, tím více je miluji.“¹⁵⁴

¹⁴⁹ Srov. GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux: (1873-1897)*. Vyd. v KNA 2. Přeložil Jana ŠVANCAROVÁ, přeložil Anděla JANOUŠKOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 59-60.

¹⁵⁰ TEREZIE. *Vstupuji do života: poslední rozhovory*. Vyd. v KNA 2. Přeložil Anděla MUZIKÁŘOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 21.

¹⁵¹ Srov. tamtéž s. 167.

¹⁵² Srov. GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux: (1873-1897)*. Vyd. v KNA 2. Přeložil Jana ŠVANCAROVÁ, přeložil Anděla JANOUŠKOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 149

¹⁵³ Srov. TEREZIE. *Autobiografické spisy: dějiny duše*. Přeložil Terezie BRICHTOVÁ. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. Karmelitánská spiritualita (Nakladatelství Tiskárny Vimperk). s. 217.

¹⁵⁴ TEREZIE. *Vstupuji do života: poslední rozhovory*. Vyd. v KNA 2. Přeložil Anděla MUZIKÁŘOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). s. 100.

A když se někdo chce modlit za ni, předává tyto přímluvy s pokorou a sebezáporem sobě vlastním, dál do světa: „Pocit'ovala jsem potěšení při myšlence, že se lidé za mne modlí, a tak jsem řekla Pánu Bohu, že bych ráda, kdyby to prospělo hříšníkům.“¹⁵⁵

6. Vztah k člověku u Friedricha Nietzscheho

6. 1. Koncepce nadčlověka

Nietzsche zastává tvrdý postoj k životu, boj, sílu a touhu vítězit. Tento postoj opírá o argument, že v přírodě dosud vždy zvítězil ten silnější a schopnější jedinec.¹⁵⁶ Jeho idea silného – tzn. dokonalého člověka, se projevuje v koncepci *nadčlověka*: „Hlásám vám nadčlověka. Člověk je cosi, co má být překonáno...¹⁵⁷ Pravíte, že je to dobrá věc, jež i válku svěťí? Pravím vám: je to dobrá válka, jež svěťí každou věc. Válka s odvahou dovedly více velkých věcí než láska k bližnímu...¹⁵⁸ Jen tam, kde je život, je také vůle: nikoli však vůle k životu, nýbrž - jak já učím – vůle k moci!“¹⁵⁹

Vůle k moci jako základní vlastnost nadčlověka – silného, odolného a nezávislého jedince, který samozřejmě není věřící: „Jsem Zarathustra, bezbožník: kde koho naleznu sobě rovna? Všichni ti jsou mi rovni, kdo kdož sami si určují svoji vůli a odhazují od sebe všechnu oddanost.“¹⁶⁰ Největším hříchem nadčlověka je soucit.¹⁶¹ Soucit je sentiment, který se nespojuje se silným charakterem a navíc ani druhým lidem nepomáhá.¹⁶² S tím souvisí i postoj k smrti a schvalování sebevraždy: „Mnoho lidí umírá příliš pozdě, a někteří příliš záhy. Cize zní dosud učení: Zemři v pravý čas!¹⁶³ Leckomu se nevydaří život. Tedy necht' hledí, aby se mu vydařilo umírání!“¹⁶⁴

¹⁵⁵ Tamtéž s. 114.

¹⁵⁶ Srov. NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda: ["la gaya scienza"]*. Olomouc: Votobia, 1996. Velká řada (Votobia). s. 30.

¹⁵⁷ NIETZSCHE, Friedrich a Z NĚM. PŘEL. A KOMENTÁŘEM OPATŘIL OTOKAR FISCHER. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: Votobia, 1992. s. 9.

¹⁵⁸ Tamtéž s. 38.

¹⁵⁹ Tamtéž s. 95.

¹⁶⁰ Tamtéž s. 143.

¹⁶¹ Srov. tamtéž s. 73, s. 201, s. 222.

¹⁶² Srov. tamtéž s. 73, s. 114.

¹⁶³ Tamtéž s. 58.

¹⁶⁴ Tamtéž s. 59.

V knize *Mimo dobro a zlo* se věnuje otázce společenského upořádání a tvrdí, že existuje „panská a otrocká morálka.“¹⁶⁵ Nietzsche velebil aristokracii. S tím je spjato i očekávání, že jsou jiní lidé, ne tak dokonalí, kteří mají nadčlověku sloužit.¹⁶⁶

Nadčlověk je tedy silný, nezávislý a nevěřící. Žije podle vlastních pravidel a rád bojuje. Miluje moc a zvyšování pocitu moci: „Co je dobré? – Všechno, co v člověku zvyšuje cit moci, vůli k moci, moc samu. Co je špatné? – Všechno, co pochází ze slabosti. Co je štěstí? – Cítit, že moc vzrůstá – že překonáváme překážku.“¹⁶⁷

6. 2. Nietzsche, jeho rodina a přátelé

Nietzschův vztah k rodině a přátelům je komplikovaný. Nietzsche často psal o vztazích, což značí, že toto téma pro něj bylo důležité. Nedokázal ho však chytit za dobrý konec a jeho vztahy – ať už rodinné, přátelské nebo milostné, nebyly příliš úspěšné. To ho trápilo a on se ještě víc uzavíral do sebe. Působil zvláště a tajemně. O první dojem ze setkání s Nietzsche se podělila Lou Andreas Salomé: „...Podobný dojem čehosi skrývaného a zamlčeného budilo i Nietzscheho chování. V běžném životě byl velmi zdvořilý a téměř žensky mírný, se stálou blahovolnou duševní vyrovnaností – měl potěšení z vybraných forem ve společenském styku a hodně si na ně potrpěl. Vždy v tom však byla radost z přestrojování – pláštiku a masky pro běžný život téměř nikdy neobnažovaný. Vzpomínám si, že když jsem mluvila s Nietzsche poprvé – bylo to jednoho jarního dne v Římě v chrámu svatého Petra – ohromila mě a oklamala v prvních okamžicích ta strojenost a přemíra formy.“¹⁶⁸

Nietzscheho ovlivnila výchova v ženském prostředí. Celý život se potýkal s majetnickou povahou sestry Elisabeth, která mu zasahovala do práce i soukromí. K ženám měl ambivalentní postoj – na jednu stranu je uctíval, na druhou jimi pohrdal.¹⁶⁹ Odmítal jejich péči: „Svobodný duch si pokaždé oddechne, když se konečně rozhodne setřást ze sebe

¹⁶⁵ Srov. NIETZSCHE, Friedrich. *Mimo dobro a zlo: předehra k filosofii budoucnosti*. Praha: Aurora, 2003. s. 157.

¹⁶⁶ Srov. tamtéž s. 165.

¹⁶⁷ NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist: Přehodnocení všech hodnot (fragment) : předmluva a kniha první*. Olomouc: Votobia, 2001. s. 10.

¹⁶⁸ FRENZEL, Ivo. *Friedrich Nietzsche*. Přeložil Růžena GREBENÍČKOVÁ. Praha: Mladá fronta, 1995. s. 132.

¹⁶⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra: kniha pro všechny a pro nikoho*. Přeložil Otokar FISCHER. Praha: Vyšehrad, 2013. s. 57.

ono mateřské starání a střežení, jímž vládou ženy okolo něho.¹⁷⁰ V Zarathustrovi se dokonce můžeme dočíst radu: „Jdeš k ženám? Nezapomeň na bič!“¹⁷¹

Nietzsche osciluje mezi láskou a pohrdáním,¹⁷² a převrací zažitě hodnoty: „K lásce k bližnímu vám neradím. Radím vám k lásce nejbližšího...“¹⁷³ „...Jen si milujte svého bližního jako sebe – ale staňte se mi takovými, kdož milují sama sebe!“¹⁷⁴ Zde je opět patrná nenávist k soudobým křesťanským pravidlům. Dnes víme, že vědomí vlastní hodnoty a zdravá sebedůvěra jsou základem, abychom mohli milovat ostatní.

U Nietzscheho najdeme i stopy misantropie a cynismu.¹⁷⁵ V Antikristovi se svěřuje: „Jsou dny, kdy na mě přijde cit černější než nejčernější melancholie – pohrdání lidmi.“¹⁷⁶

Nietzsche sám sebe nazývá válečníkem¹⁷⁷, který osaměle kráčí životem a snáší těžkosti, které ho zocelují.¹⁷⁸ Považuje se za mimořádného člověka, který má historický úkol: „Jsem zdaleka nejstrašlivější člověk, jaký kdy dosud byl. To nevyklučuje, že budu nejdobrosrdečnějším. Jsem první imoralista: tím jsem ničitel par excellence.“¹⁷⁹ Ještě o stránku výše však o sobě hovoří podstatně smířlivěji: „Jsem radostný posel, jakého dosud nebylo.“¹⁸⁰ Nietzsche se také rád přirovnává k bohu Dionýsovi, kterého staví do kontrastu s Ježíšem Kristem. Dionýsos jako bůh vína rozkoše a radostí versus Ježíš Kristus – pro Nietzscheho symbol slabosti, nemoci a úpadku.

Jako ve svém myšlení, i ve vztazích k Bohu, člověku a dokonce ve vztahu k sobě samému je Nietzsche komplikovaný. Abychom mu dokázali dostatečně porozumět, je nutné číst jeho díla v kontextu a především s vědomím reálií jeho života. Teprve pak se nám jeho osobnost a vztahy vyjeví jasněji.

¹⁷⁰ NIETZSCHE, Friedrich. *Lidské, příliš lidské: kniha pro svobodné duchy*. Přeložil Věra KOUBOVÁ. Praha: OIKOYMENH, 2010-. Knihovna novověké tradice a současnosti. s. 207.

¹⁷¹ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra: kniha pro všechny a pro nikoho*. Přeložil Otokar FISCHER. Praha: Vyšehrad, 2013. s. 58.

¹⁷² Srov. tamtéž s. 52.

¹⁷³ Tamtéž s. 50.

¹⁷⁴ Tamtéž s. 144.

¹⁷⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *Lidské, příliš lidské: kniha pro svobodné duchy*. Přeložil Věra KOUBOVÁ. Praha: OIKOYMENH, 2010-. Knihovna novověké tradice a současnosti. s. 207.

¹⁷⁶ NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist: Přehodnocení všech hodnot (fragment) : předmluva a kniha první*. Olomouc: Votobia, 2001. s. 55.

¹⁷⁷ Srov. NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo: jak se stát, čím kdo jsme*. Olomouc: J.W. Hill, 2001. s. 24.

¹⁷⁸ Srov. tamtéž s. 46

¹⁷⁹ Tamtéž s. 105.

¹⁸⁰ Tamtéž s. 104.

7. Srovnání a odkaz pro křesťany 21. století

7.1. Odkaz svaté Terezie z Lisieux

Jaký význam má pro současné křesťany odkaz svaté Terezie z Lisieux? Můžeme z její spirituality čerpat? Ano.

Terezie se po svatořečení roku 1925 stala velice populární. Nejen po stránce akademické, kdy se do studia jejího života pustili odborníci na křesťanskou teologii. Přijetí našla „Terezička“ u „běžných lidí,“ napříč věkovým spektrem a národnostmi. Byla jmenována patronkou Francie a Austrálie, karmelitek, misionářů, nemocných (zvláště tuberkulózou), pěstitelů růží a také pilotů.

Její tvář na nás shlíží z dochovaných fotografií, takže oproti „starším“ světcům je pro nás mnohem snazší si Terezii přiblížit. Dělí nás od ní jedno století, což je v kontextu dějin církve doba poměrně krátká. Krátká, ale bohatá na události. Signifikantní je odklon od tradičního církevního uspořádání i od víry jako takové. Tento „trend“ však zanechal lidi napospas svobodě, se kterou nedokázali adekvátně nakládat. 20. století je poznamenané nejen obrovským vědeckým pokrokem, ale také dvěma světovými válkami, politickými revolucemi, společenskými změnami, finanční krizí, nejistotou... Navzdory tomu, že žijeme ve vyspělé společnosti, máme střechu nad hlavou, dostatek a jídla a tepla, přátele a rodinu, můžeme mít dojem, že nám něco schází. To „něco“ pak hledáme kdekoliv: v jídle, nakupování, střídání vztahů, v alkoholu... Co je to „něco?“ Hledáme duchovno. Hledáme spiritualitu. Hledáme cestu, jak se přiblížit Bohu, ať už ho nazýváme jakkoliv. Ty tam jsou však doby, kdy jsme s Bohem přirozeně komunikovali. Mnohdy nám cestu zahradily předsudky nebo zkostnatělý formální přístup církve. Víra není jako očkování – nemůžeme ji někomu aplikovat a čekat, že dotyčný se stane imunním vůči „nevěřícímu“ světu. Víra je osobní vztah s Bohem i ostatními lidmi, prostá komunikace, niterné spojení. Právě tomu nás učí svatá Terezie z Lisieux. Toto byl její přístup k Bohu i lidem: otevřený, přirozený, pokorný.

Její „malá duchovní cesta,“ je dobře realizovatelná. Nežádá od nás „totální nasazení,“ ale spíše citlivou duchovní činnost, která není měřitelná kvantitou, ale kvalitou. Terezie preferuje osobní přístup, empatii a naslouchání. Každý člověk je pro ni Božím dítětem, které Bůh vede vlastní cestou. A stejně tak každý z nás může dělat něco, čím bude Bohu blíž. Nemusíme kvůli tomu jezdit na misie nebo každý týden přispívat vysokými částkami do církevní sbírky. Stačí, když proneseme povzbuzující slova člověku, který klesá na

mysli. Pomůžeme staré paní s nákupem. Odřekneme si něco, abychom mohli potěšit druhého. V tomto ohledu pak bude vedlejší, jestli jsme se ten den stihli pomodlit růžencem nebo zajít do kostela. I když jako křesťané bychom na modlitbu a liturgii neměli zapomínat, je důležité, aby se formální víra spojila s praktickým životem. Svě spolusestře Terezie říká: „Věřte mi, nikdy nečekejte na zítřek, abyste začala růst ve svatosti.“¹⁸¹

A stejně tak je tomu v období těžkostí, ať už globálního, místního nebo ryze osobního rázu. Tehdy většinou jednáme dvěma protichůdnými směry: Buď na Boha vůbec nemyslíme a racionálně spoléháme na vlastní mozek, úsudek a síly. Nebo jsou právě těžkosti jediné chvíle, kdy si na Boha vzpomeneme (někdy i ti, kdo tvrdí, že v něj nevěří) a žádáme ho o pomoc. Používáme v tu chvíli Boha jako automat. Myslíme si, že mu předneseme přání, a on je povinen nám ho splnit. Jsme pak rozčarování a naštvání, když nedostaneme od Boha výsledek, jaký jsme očekávali. Jednáme jako tvrdohlavé děti.

Terezie také chce, abychom jednali jako děti, ale jako děti pokorné a důvěřující svým rodičům. Sama věří, že Bůh jí dává jen tolik utrpení, kolik snese: „Pán Bůh mi dává statečnost podle míry mých bolestí.“¹⁸²

Svatá Terezie z Lisieux může být dnešním křesťanům inspirací. Její „malá duchovní cesta“ a spiritualita „důvěřujícího dítěte,“ představují nenápadný, nenásilný, praktický a účinný způsob, jak pěstovat víru v rozkolísaném a zrychleném postmoderním světě.

7. 2. Odkaz Friedricha Nietzscheho

Je možné použít filozofii Friedricha Nietzscheho k praktikování současného křesťanství? Dal tento „poslední učedník a zasvěcenec boha Dionýsa,“¹⁸³ společnosti i něco jiného než vizi nadčlověka, myšlenku o věčném návratu a vůli k moci? Ano.

Nietzscheho můžeme vnímat jako rebela a ničitele starých pořádků. Jeho doba však přála změnám, a Nietzsche využil sebevědomí, vzdělání a jazykové obratnosti k tomu, aby byl ve společnosti slyšet. Mnoho věcí, které ve svých textech kritizuje, kritizuje zcela oprávněně. Církev tvoří lidé, a lidé jsou slabí a omylní. Mají svoje tužby, které se ne vždy shodují s tím, co je třeba pro blaho druhých. Církev se v historii nevyhnula chybám,

¹⁸¹ TEREZIE. *Vstupuji do života: poslední rozhovory*. Vyd. v KNA 2. Přeložil Anděla MUZIKÁŘOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství), s. 146.

¹⁸² Tamtéž s. 103.

¹⁸³ Srov. NIETZSCHE, Friedrich. *Mimo dobro a zlo: předehra k filosofii budoucnosti*. Praha: Aurora, 2003. s. 179.

mnohdy bolestným a krvavým chybám. Problémem Nietzscheovy doby byl v tom, že církev chyby nepřipouštěla. O její svrchovanosti se nediskutovalo. Kdo tak činil, vystavoval se nebezpečí. I přes tlak změn, na konci 19. století byla stále společnost věřící. Co na tom, že šlo o víru formální... Lidé měli pochybnosti. Tváří v tvář objevům vědy a techniky se ptali, jestli je víra skutečně k životu nezbytná. Nechtěli se však vystavit negativnímu zájmu „představených“ – církve a státu. Tak většina lidí dodržovala normy, ale zmizela evangelijní praxe a niterný vztah s Bohem.

Nietzsche cítí, že společnost je prodchnutá falší a přetvářkou. Jeho výpady směřují k církvi a kněžím, které vnímá jako parazity na lidské bídě. Příčí se mu také praktikování askeze.¹⁸⁴ Kritizuje způsob, jakým církev vede společnost.

Jak jsme na tom v církvi dnes? Dokážeme víru skutečně žít nebo jsme jen formalisté? Co je pro nás v křesťanství důležité? Počet modliteb a správná znalost Bible nebo životní praxe? Nepotlačujeme zbytečně věci, které jsou pro nás jako lidi přirozené? Nemáme pokřivený pohled na lásku, vztah mezi mužem a ženou, nepopíráme tělesnost? V Nietzscheho kritických střelách jsou zašifrovány právě tyto a podobné otázky. Myslitel nutí i nás k přemýšlení.

Víru bychom měli přijímat rozumem i srdcem. Nietzscheho pojetí nezávislosti pro současné křesťany znamená, že si víru svobodně zvolí. Nebude je k tomu ponoukat společenský řád nebo neuróza. Nestanou se věřícími kvůli rodičům, prarodičům, manželovi nebo manželce. Taková „víra“ je bezobsažná, bez srdce. Rozumové i citové rozhodnutí se spojí, a teprve tehdy může vyrůst skutečná plodná víra. Taková víra, která není primárně ukotvena ve formalitách a obřadech, ale v praktickém životě. Víra, které věříme tak, jako věříme svému životu. A protože náš život není vždy jen snadný, ani s vírou to leckdy nebude snadné. Přijdou těžkosti a překážky. Díky překážkám však zjišťujeme, jak jsme silní a jak velká právě naše víra je. Ani tady není protiklad. Nietzsche dodává: „Všeobecné nepřesné pozorování vidí všude v přírodě protiklady, ačkoli to nejsou žádné protiklady, ale jen rozdíly ve stupni. Tento špatný návyk nás svádí, abychom chtěli ve smyslu takových protikladů chápat ještě i vnitřní přirozenost, svět duchovně-mravní.“¹⁸⁵

¹⁸⁴ Srov. tamtéž s. 49.

¹⁸⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *Lidské, příliš lidské: kniha pro svobodné duchy*. Přeložil Věra KOUBOVÁ. Praha: OIKOYMENH, 2010-. Knihovna novověké tradice a současnosti. s. 172.

Filozofie Friedricha Nietzscheho je přínosná pro současné křesťany především v uvědomění, že víra je živý organismus, který se stále vyvíjí. Nietzscheho kritika budiž mementem pro nás, abychom nespadli do formalismu, ale čerpali z živého pramene mezilidských vztahů, niterné komunikace s Bohem a evangelijní praxe. Forma je důležitá, ale bez obsahu je víra mrtvá.

Závěr

V této bakalářské práci jsem porovnávala život a dílo svaté Terezie z Lisieux a Friedricha Nietzscheho. Na jejich příkladu jsem uvedla, jak životní zkušenosti ovlivňovaly jejich přístup k Bohu a člověku a dokázala, že z odkazů obou osobností mohou čerpat i křesťané ve 21. století.

U svaté Terezie ovlivnila její vztah k Bohu výchova ve zbožné rodině a laskavý přístup nejbližších osob, zejména otce Louise Martina. Díky bezpečí, které Terezie doma prožívala, vtiskla stejný atribut i do své představy o Bohu. Bůh byl pro ni dobrý otec, kterému může bezmezně důvěřovat.

Ludwig Nietzsche zemřel, když byly Friedrichovi čtyři roky, a ten si na otce téměř nepamatoval. Vyrůstal v ženské domácnosti a chyběl mu mužský vzor. S vlastním otcem měl spojenou slabost, sentimentalitu a křesťanství. To odmítal. Dle jeho názoru byl Bůh výplodem lidské mysli – stejně jako otec byl pro Nietzscheho nereálný.

Svatá Terezie podobně jako Bohu důvěřovala i lidem a přistupovala k nim s otevřeností. Respektovala jejich slabosti a chyby a snažila se na nich vidět tu lepší stránku.

Friedrich Nietzsche Boha odmítal, a rezervovaný postoj zachovával i k lidem. Dokázal být zdvořilý, ale důvěrnostem se vyhýbal. Vztahy se mu nedařily. Toužil po náklonnosti a současně ji odmítal.

Dnešní křesťané se mohou inspirovat Tereziinou „malou cestou,“ která nás učí odevzdanosti, osobnímu vztahu k Bohu a malým skutkům služby. Filozofie Friedricha Nietzscheho jim pak nabízí kritické myšlení a sebereflexi.

Působivá syntéza vzniká spojením Nietzscheho iniciativy a síly s Tereziinou důvěrou v Boha. Můžeme konat velké činy a snažit se o nové věci, ale teprve s důvěrou v Boží vedení je naše jednání požehnáním – pro nás i pro celý svět.

Seznam použité literatury:

FRENZEL, Ivo. *Friedrich Nietzsche*. Přeložil Růžena GREBENÍČKOVÁ. Praha: Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0517-8.

GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux: (1873-1897)*. 2.vyd. Přeložil Jana ŠVANCAROVÁ, přeložil Anděla JANOUŠKOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7195-506-1.

HALÍK, Tomáš. *Vzýván i nevzýván: evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství*. 1.vyd. Praha: Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-692-3.

NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist: Přehodnocení všech hodnot (fragment) : předmluva a kniha první*. Olomouc: Votobia, 2001. ISBN 80-7198-481-7.

NIETZSCHE, Friedrich. *Ecce homo: jak se stát, čím kdo jsme*. Olomouc: J.W. Hill, 2001. ISBN 80-86427-13-7.

NIETZSCHE, Friedrich. *Lidské, příliš lidské: kniha pro svobodné duchy*. Přeložil Věra KOUBOVÁ. Praha: OIKOYMENH, 2010-. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-404-6.

NIETZSCHE, Friedrich. *Mimo dobro a zlo: předehra k filosofii budoucnosti*. Praha: Aurora, 2003. ISBN 80-7299-067-5.

NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda: ["la gaya scienza"]*. Olomouc: Votobia, 1996. Velká řada (Votobia). ISBN 80-7198-080-3.

NIETZSCHE, Friedrich a Z NĚM. PŘEL. A KOMENTÁŘEM OPATŘIL OTOKAR FISCHER. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: Votobia, 1992. ISBN 8085619288.

NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra: kniha pro všechny a pro nikoho*. Přeložil Otokar FISCHER. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-375-7.

TEREZIE. *Autobiografické spisy: dějiny duše*. 1.vyd. Přeložil Terezie BRICHTOVÁ. 1.vyd. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991. Karmelitánská spiritualita (Nakladatelství Tiskárny Vimperk). ISBN 80-900807-5-8.

TEREZIE. *Vstupuji do života: poslední rozhovory*. 2 vyd. Přeložil Anděla MUZIKÁŘOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Karmelitánská spiritualita (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7192-612-2.

Seznam doplňkové literatury

DE MEESTER, Conrad. *Malá cesta Terezie z Lisieux*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7195-620-4.

JANDOUREK, Jan a Tomáš HALÍK. *Tomáš Halík: ptal jsem se cest*. 1.vyd. Praha: Portál, 1997. Rozhovory (Portál). ISBN 80-7178-143-6.

PECHAR, Jiří. *Otázky Nietzscheva myšlení*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2012. ISBN 9-788070-073766.

Internetové prameny

<<https://www.cirkev.cz/archiv/150629-behem-synody-budou-svatoreceni-rodice-sv-terezie-z-lisieux>>.